

RUTILIUS CLAUDIUS
ÚTLEIRÁSA.

FORDITOTTA

S A MELLÉKELT EREDETIVEL EGYÜTT

KIADTA

FÁBIÁN GÁBOR

A MAGY. TUD. AKADEMIA S KISF.-TÁRSASÁG RENDES TAGJA.



ÁRADON, 1874.

RÉTHY LIPÓT NYOMDÁJÁBÓL.

BIZOMÁNYBAN AIGNER LAJOS KÖNYVÁRUSNÁL

Budapesten, váci-utca 18. sz.

Cl. Rutilius Numatianus Sein Gedicht: „Reisebeschreibung“ in Distichen, dessen zweite Hälfte verloren ist, schildert seine Reise nach der Heimath, mit besonderer Rücksicht auf die Vorzeit, in edler, reiner Sprache und mit vielem Geschmack. Borberg: Dichter des römischen Alterthums II. (1841.)

Die Darstellung dieses dichterischen Itinerarium ist belebt und gänzlich von Rom erfüllt, durch die wärmsten Erinnerungen an Römische Vorzeit Seine Sprache klar; wenngleich sie dem Geschmack jener Zeit gemäss, sonst aber der Ton gesund.

Von den verborgenen Reizen des „carmen elegantissimum“ wurde C. Barth so begeistert, dass er den einfachen Mann poetarum primatibus anreichte. Bernhardy pag. 499. (1857).

Ce poëme, écrit en vers élégiaques est plein de détails précieux pour la géographie et pour l'histoire. Le styl de Rutilius est pur, et formé sur celui des meilleurs poëtes, qu'il imite assez souvent ses vers faciles et gracieux semblent appartenir à une autre époque. Nisard: Collect. des Aut. Lat. (1865.)

Bevezetés.

Rutilius Claudius (Numatianus, vagy Namatianus *) születésére nézve gallus volt. Élt Honorius imperator alatt, egyidőben Claudianus költővel. Tudományos képzettségét Rómában szerezte, hol (mint atyja már ott s a provinciákban) fő államhivatalokat viselt. Volt jelesen egymásután: fő udvarmester, testőrparancsnok, fővárosi praefectus

*) A zárjel közti két melléknévből az első, többféle variálgatás után végre majdnem általános divatba jött a régibb kiadásoknál; mígnem 1836-ban Zumpt, németországi philologus a helyett a másodikat, a Namatianust vélte alkalmazandónak; abból indúlva ki, mert a Theodosianus Codexben, Theodosius és fia Honorius nevök alatt Kr. u. 412-ből egy Namatius nevű magister Officiorum-hoz intézett törvény erejű edictum találtatik; és Rutilius is, mint maga említi, épp ez időtájban viselte ezt a hivatalt. Azóta vannak, kik Zumpt nyomán ezt a nevet kezdték használni — de közönségesen elfogadva még nincs. Én sem ezt, sem a másikat a Namatianust, egyiket a másiknál jobbnak nem tartom, mert mindenik pusztá conjecturán alapúl, s történelmi tárgyakban a conjecturák, ha a valónak csak színig emelkedhetnek, döntő súlyllyal nem bírnak, hanem hypothesizek maradnak s a kérdést tovább is függőben hagyják. Azért elégnek ítéltem csak az eddig még kétségbe nem vont más két nevet tartani meg.

és consul is. Hogy szülőföldének, hol a gothusok Alárik alatt nagy pusztításokat vittek véghez, otthon hasznos szolgálatot tehessen, s feldúlt saját birtokait is rendezze, 417-ben Kr. után Galliába visszament, s ezt az utazását még abban az évben, barátjához Venerius Rufushoz intézett verses munkásczában latinul két könyvben leirta. Első kézírata e műnek a XVI-ik század elején fedeztetett fel egy a szardíniai királysághoz tartozott hercegségbeli zárdában Bobbióban; de csonkán, mivel az a II-ik könyvnek csak 68-ik verséig megy; s ami belőle hiányzik, maig sem került napfényre.

A költemény a korhoz képest, melyből ered, feltűnőleg jeles, s oly elegans nyelven van szerkesztve, hogy Claudianus műveivel együtt méltán a római első rendű klasszikusok mellé sorozható. Amint-hogy mióta elsőben megjelent, oda is van iktatva, s rá minden latinszótárban, archaeologiai s irodalomtörténelmi munkában széltere tétetik hivatkozás. S az a tiszta klasszicismus benne azt hagyja szerintem sejteni, hogy szerzője, bár később a Gallus melléknevet is, valószínűleg csak a másolók bérnálása után, rá szokták ruházni, aligha volt tősgyökeres gal-lus, hanem talán ama régi Rutilius család ivadéka,

melyből Cicero korában egy Marcus Rutilius földosztó biztosként működött Gallia Cisalpinában, (Lásd: Cic. Epp. ad Fam. XIII. 8.), s ki, meglehet, ekkor Galliában magának is szerzett birtokokat s utóbb meg is telepedett, de nyelvét és római vallását családjában azontúl is folyvást fenn-tartotta.

Én ezt a több oldalról érdekes, s mondhatni, maga nemében majdnem páratlan szépségű költői művecskét már 50 évvel ez előtt gyönyörűséggel olvastam s birtam is; de lefordítása egész a leg újabb időkgig meg sem villant eszemben. Mi szolgáltatott erre már aggott koromban ösztönt s alkalmat, meg van mondva azon magánlevelemben, melynek kíséretében adatott a Kisfaludy-Társaság Évkönyvei VIII. kötetében kielsőfordításom. Láthatni az említett levélből, mily perfunctorie készült az; hogy az csak is szűk baráti kör számára futtában tett munka, és nem a nagy közönség elé szánt komoly dolgozat volt. Miután dacára ennek kiadásra érdemesített: mostmár az olvasó közönség iránt tartozó figyelem s egyszersmind magam iránti tekintet is követelte tőlem e második, castigált fordítást, mellyet nemcsak jegyzetekkel megtoldva, hanem ezen fölül

magával a mellékelt eredeti latin szöveggel is sorrul sorra kísérve adok itt, hogy a kettőt mindjárt egymással összevetni lehessen; és hogy a nálunk még kevés könyvtárban létező s külföldön is külön kiadásban nehezen, hanem csak ó klasszikusok összes Gyűjteményeiben drága árban kapható eredetinek is ez úton könnyű móddal birtokába jussunk. Találni fog e második fordításban az olvasó számos változtatást, de keveset az elsőnek rovására. A különbség a kettő közt legtöbbször onnét ered, mert első dolgozatomkor az eredetinek csak egyetlen régi kiadását (Goetzét 1741-ből) ismertem, és azt használtam; azóta pedig már újabbnak is birtokába jöttem — értem azt, mely Nisard ügyelete alatt a *Collection des Auteurs Latins* című gyűjteményben 1865-ben francia fordítással kísérve megjelent; melyben több figyelmet érdemlő s követésre méltó variánst találtam.

Egyébiránt mind a két kiadás, úgy a régi, mint az újabb, értelmező jegyzetekkel szűken van ellátva. Ott, hol ezekre az olvasónak legnagyobb szüksége volna, nagyritkán lelmi illyeket, míg fölölegest eleget. Azért, tudomásom lévén arról, hogy Rutiliusról Zumpt német philologustól 1836-ban

Observationes címmel egy *monographia* jelent meg: abban a reményben, hogy benne tán majd azt, minek az említettem kiadásokban hijját éreztem, kiegészítve lelem, megszereztem e művet; mely azonban várákozásomnak korántsem felelt meg. Mert Zumpt a styláris értelmezést teljesen mellőzi, s csupán a költeményben előforduló személyek ki-s mívelésének találgatásában fáradozik; amire pedig szerintem annál kevésbbé van szükség, mert ezeknek egyike sem történelmi egyéniség, s pusztán a költővel való magán, vagy legfőlebb hivatalos összeköttetéseinél fogva (de miket Rutilius maga megnevez) jöttek az *Itinerarium*ba bé.*) E szerint hát a

*) E főle kérdések doctorátusi tantámeneknél thesisektől megjárhatják: de nem commentárba való. Amoda tartozandónak vélném részemről Rutiliusról ezt is: honnét van az, hogy Rutilius és Claudianus, ez egy korban élt két jeles költő, kik Rómában mindketten állami s udvari főhivatalokat viseltek, vallást is egyet követtek, s a kereszténységnek egyaránt makacs ellenei voltak; sőt, mint közös nemzetiégi (gentilicius) nevök a Claudius sejteti, még némi vérségi kapcsolat által is összeköttetésben lehettek, s így egymást minden esetre közelebből ismerniek kellett, még is sehol egymásról egy szóval sem emlékeznek. És bár Rutilius részéről is feltűnőnek tetszhetik az, hogy míg több, kevésbbé jelentékeny egyéniség nevét munkájába beszőni jónak találta: abból oly nevezetes és nagy népszerűségű férfit, milyen Claudianus volt, kinek polgári, hadi s költői pályáján szerzett nagy érdemeiért imperator és Tanács már éltében Róma közpiacán ére oszlopot

stylaris értelmezés majdnem átalában magamtól való, s érte én vagyok felelős.

Szaktudósok feladata leend: itélni a felett, hű maradtam-e mindenütt az eredetihez; valamint a felett, mi értékkel birnak efféle műfordítások olyan ismertetései, a minők nálunk ma, e klasszikátlan korszakban, közhirlapok útján, avatatlanok tollából, megfoghatatlan könnyelműséggel szélnek eresztetnek; s a milyennek kell mondanom azt is, mely ez úton nem régiben Argonauticonomról egyik legkomolyabb s legnépszerűbb politikai Lapunkban közzé tétetett. Elhallgatnám; mivel benne szándékos sugillatíót nem látok; valamint abban sem, melylyel egy más, német Lapnak Rutiliust, velem s Gyu-

emelte, kihagyhatott: mégis ez önála, kinek csak ez egyetlen munkája, s ez is csakán maradt fenn, s a hiányzó részben, meglehet, Claudianus nevét elő is hozta, nem oly szemet szűrő, mint Claudianusnál az: hogy ez ő felőle, vele egy udvarban szolgáló tisztvársa s költő kollégája felől, számos költeményei közt valamelyikben, például egyesekhez írt epistolában, vagy epigrammáiban sehol meg nem emlékezik, míg egy ma egészen ismeretlen barátját Probinust, hozzá intézett levéllel sürgöti a versírásra.

Talán én hozom ezt itt szóba először. Zumpt ily nemű feszegetései nyújtották rá az alkalmat. Az ő és hozzá hasonló professionalus philologok dolga megítélni, ér-e figyelmet ez ötlet egy e téren pusztá dilettans magyar embertől.

laival együtt élcei tárgyává tenni kedve telt: de mert még oly jámbor elmesfuttatásokat is mint ezek, irodalmunk jelen álláspontján, midőn nálunk az olvasás iránti érdekeltséget minden oldalról emelni, nem pedig lehangozni kellene, ártalmasoknak tekintek: különösen az általam első helyen említett egészen szó nélkül nem hagyhatom. Mert az negélyzett komolyságával sok könnyen hivat féltre vezethet; nem egy fejlődésnek indult ifjú tehetségben, mely magát az ó kor remekei után képezni vágyat érezett, elfojthatja a kedvet ez iránt, ki pedig idővel, ott ahol a mai más irányt vett izlés költészetben, vagy prózában netán utat vesztett, annak a helyes ösvénybe visszaterelése körül jó szolgálatot fogott volna tehetni. Mert ám dicsekedjünk az újabb cultura más téren kivivott nagyszerű nyeresé-nyivel, bevallani kénytelenek vagyunk, hogy a nyelvbéli előadás mezején azt a magaslatot, melyre azon az ó klasszikusok irodalmukat emelték, mi még el nem értük, s hogy azok még mindig legjobb követendő mintakúl szolgálnak ránk nézve.

Csupán e tekintet birt rá, hogy miután azt, mitől én irodalmunk jövőjét fenyegetve látom, s megvalloim féltem is, tüzetesen fejtegetni már időm

alig jut: az említett ismertetést Argonauticonom-ról, ide alkalmilag apostropheképp bevonjam. Szerző abban nem a műfordítás elveiből, hanem saját egyéni ízléséből indul ki, és miután előbb az ő reá, mint mondja, mi hatással sem bírt eredeti mű becsét (mely illetékes fórumon rég elismerve, s szentesítve van) csak azért, mert neki nem akart tet-szeni, meglehetősen alászállítja: tőlem mindent, mi egy költői mű fordítójától követelhető, kereken megtagad. Szerinte költői érzékem nincs; verselő kényelmes vagyok; és — amit tőle hallok először — magyarul, de nem magyarán írok!

— — — — — Audis
Juppiter, haec? nec labra moves? cum mittere vocem
Debueras, vel marmoreus, vel aeneus! aut cur
In carbone tuo charta pia thura soluta
Ponimus, et sectum vituli jecur, albaque porci
Omenta? ut video, nullum discrimen habendum est
Effigies inter vestras, statuumque Bathylli.
. . . . quae contra valeat solatia ferre
Et qui nec cynicos, nec stoica dogmata legit
A cynicis tunica distantia, non Epicurum
Suspicit exigui laetum plantaribus horti. *) (Juven. Sat.

XIII. v. 113. st.)

*) Névtelen bírálóm könnyebbségeért imé adom mindjárt magyarul is az én kényelmes verselésemben; a magyarán adást neki engedvén át:

A rám illesztett kételső megrovás hagyján: de már ami, megdöbbenő eredetiséggel, magyarsá-gomról mondatik, az csakugyan (mert nem vagyok közből) szóra fakaszt. Magáért ez egyért oly kri-tikust, kinek minden szava kiáltva hirdeti, hogy a téren, melyre ahhoz való legkisebb készség nélkül meggondolatlanul lépett, vadonnat új ember, bárki mástól, kinél egyéb fegyver elégtételre kéznél nincs, kiméletlen rendreutasítás érhetne. Szeren-csére nekem módom van e célra szelidebb eszközt használni. Van tárcámban exact szaktudóstól is

— — — — — Hallod
Juppiter ezt? s ajskad nem rágod? szóra fakadnod
Kellene, bár márványbul, akár ércből vagyis! így mért
Rakni papir burkból szentelt tömjént paraszodra,
S borjú-máj szeletet, meg süldőből a febrét
Zsenge fodorháznak? mint látom, semmi különbség
Ábrázolt képeid s a Bathyllus szobra között nincs.
. . . . ámde mi jóravalót várhatni olyantól,
Aki nem olvas sem cynicus tant, sem stoicust, kit
El cynicustól csak kacagányja különb; s Epikurust
Sem bámulja, beplántált kis kertébe mi boldog?

Tudom, hogy Juvenál a négy utósó verset más értelemben használja: de mert ily kérdő alakban, mint én itt adom, jól ide illik; és mert Juvenálban gyönyörködöm is; nem rösteltem ezt az idézetet, mely különben a két első versig elég lett volna, idéig nyújtani. Tán a névtelen bíráló belőle kedvet kap egész Juvenált lefordítani.

Argonauticonról kimondott ítélet. Csak ezt mutatom itt elő nyájas visszatorlásképpen hivatlan kritikusunak. A szaktudós ítélete szórul szóra így hangzik:

„Argonauticondra csak azt mondhatom, hogy a magyar (azaz magyarrá lenni kívánó Virgil frigyel téged tőle. Amit te Valeriussal adtál, gyönyörű költői dictiód által, azt a magyar Virgilek még mind nélkülözik; s én még most is oda térek vissza, hogy legyen ez az Argonauticon rád nézve azon lépcső, melyen felhágandsz Virgilhez! Ezt dicsőítsd meg költészetünkben, s általa magadat hervadhatatlanúl. Ez vár reád. A te hírséged, könnyűséged (de mely a Kazinczy ismeretes könnyűsége lesz:

Úgy kell ami nehéz, ha nem érzeti vélem hogy az volt,
S a könnyű, ha simúlt sok faragásra leve)

költőiséged, kecsed praedestináltak magyar Virgil-másolónak. S mert már eszembe jutott Kazinczy, azért add reá magadat, mert:

„Iz, csin, tűz vagyon a versben, ha mesteri mű“

már pedig ilyen a tied! s ily Virgilünk nincs, ilyen kell nekünk, s ilyen nem lesz többé,

ha — általad nem. Ez méltó feladás hozzád, ezért esd hozzád költészetünk.“

És ez itt, meg kell jegyeznem, oly szaktudóstól való, ki ma nálunk első philológiai tekintély s késő jövőben is irodalmunk történetirői által olyannak fog hirdettetni. Nem fogja a nagy férfiú indiscretiónak venni részemről, hogy azt, amit tőle magán emlékül birhatnom is már megbecsülhetlen szerencsének tartottam, a fennforgó esetben, csupán irodalmunk érdekében, nyilván felhasználni jónak láttam, sőt erre magamat kényszerítve éreztem. Ám mondja más, ki nem ismer, ez tőlem önfitttatás. Ő legjobban tudja, hogy ez az asszonyos szenvedély soha nem tartozott gyengéim közé.

Okulhatnak ebből azok, kik abban is, amiben még tanítványok sem voltak, már mesterek lenni akarnának.

Egy szó mint száz:

Sumite materiam, vestris, qui scribitis, aequam
Viribus, et versate diu, quid ferre recusent,
Quid valeant humeri. (Horat. ad Pis. 38.)

ARAD, april 20-án 1874.

Fábián Gábor.

RUTILIUS CLAUDIUS

ÚTLEIRÁSA.

RUTILIUS CLAUDIUS

ÚTLEIRÁSA.

ELSŐ KÖNYV.

Mért jövök oly későn, ne csudáld: bámúlj azon inkább,

Hogy' hagyom ily hamar a római élveket ott.

Mert kedvellni egész élten át hosszas-e Rómát? 1

Semmi se hosszú, mi bir tetszeni végtelenül.

Ó hányszor mondom: mi szerencsések, kiket a Sors 5

E boldog földön méltata látni napot!

Kik, mint rómaiak fő rendéből nemes sarj,

Köthetik a született fényhez a városi dízt;

Égből alá küldött e magvai minden érénynek

Szebb helyt nem leltek volna lakásra sehol. 10

Szinte szerencsések, kik főbb tisztsegek utánni

Álláshoz jutván, meghonosultanak itt.

A jólelkű Tanács tért nyit külföldi érénynek;

Az neki nem jövevény, aki körébe való:

RUTILII CLAUDII

ITINERARIUM.

LIBER PRIMUS.

Velocem potius reditum mirabere lector,

Tam cito Romuleis posse carere bonis.

Quid longum toto Romam venerantibus aevo?

Nil unquam longum est, quod sine fine placet,

O quantum, et quoties possem numerare beatos, 5

Nasci felici qui meruere solo!

Qui, Romanorum procerum generosa propago,

Ingenitum cumulant Urbis honore decus!

Semina virtutum demissa et tradita coelo

Non potuere aliis dignius esse locis. 10

Felices etiam, qui proxima munera primis

Sortiti, Latias obtinuerunt domos.

Religiosa patet peregrinae Curia laudi;

Nec putat externos, quos decet esse suos.

Élvezi a rend és tisztársak minden előnyét,
 És ama nemzetiség részese, melyet imád.
 Ilyen tán a világ-egetérő tengelye által
 A magas istenség eggyesülése velünk.
 E szeretett helytől megválík sorsom ezuttal:
 Benniszületett fiait Gallia hívja haza.
 Földe ugyan már disztelen a sok háboru folytán,
 De mennél szomorúbb, annyira szánnivalóbb.
 Biztosan élő társainkat mellőzni kisebb bűn:
 Visszakivánja a köz vész a magán híveket.
 Könnyeket otthon kell áldoznunk ősi lakunknak,
 A bútól sűgalt munka gyakorta segít.
 Nem szabad a tartós romlást elnézni tovább már,
 Mely túlnőtt a segély késlekedése miatt.
 Itt az idő a rég tűztől rongált telekekre
 Építünk legalább pásztorias kalibát.
 Még maguk a forrásvizek is, ha ereszteti hangot
 Birnának, s ligetink, szólni ha tudna a fa,
 Már pahaszokkal sürgethettek volna, ha késsem
 S fellobogózhathának ebbeli vágyaimat.
 Ím, ahogy a kedves város, karjaibul eresztett,
 Engedek is, s a haladt út nehezemre esik.
 Tengeren indúltam; mivel a sík föld viz alatt van,
 Főnt mereven sziklák töltik az útakat el.

15

20

25

30

35

Ordinis imperio, collegarumque fruuntur,
 Et partem Genii, quem venerantur habent.
 Quale per aetherios mundani verticis axes
 Connubium summi credimus esse Dei.
 At mea dilectis fortuna divellitur oris,
 Indigenamque suum Gallica rura vocant.
 Illa quidem longis nimium deformia bellis,
 Sed quam grata minus, tam miseranda magis.
 Securos levius crimen contemnere cives:
 Privatam repetunt publica damna fidem.
 Praesentes lacrymas tectis debemus avitis:
 Prodest admonitus saepe dolore labor.
 Nec fas ulterius longas nescire ruinas,
 Quas mora suspensae multiplicavit opis.
 Iam tempus, laceris post longa incendia fundis
 Vel pastorales aedificare casas.
 Ipsi quin etiam fontes, si mittere vocem,
 Ipsaque, si possent arbuta nostra loqui:
 Cessantem justis poterant urgere querelis,
 Et desiderii reddere vela meis.
 Jamjam laxatis carae complexibus urbis,
 Vincimur, et serum vix toleramus iter.
 Electum pelagus; quoniam terrena viarum
 Plana madent fluvii, cautibus alta rigent.

15

20

25

30

35

Minthogy a Tuskus föld s Aurél töltése a góthok
 Fegyveritől s tüzitől szenvedé szinte sokat : 40
 Nem fogad erdőn házakkal, hiddal se folyókon,
 Jobb szánnunk kétes tengeri útra magunk'. —
 A város kapuit váltomkor csókkal elöntém,
 Nagynehezen lépém által a szent küszöböt.
 Könnyeket ejtve imádkoztam s adtam vala hálát, 45
 Mennyiben a zokogás engede szólanom így :
 Hallgass meg, legszebb fejedelme a föld kerekének,
 Róma ! kit elfogadott társul a csillagos ég.
 Hallgass meg, kérlek, te halandók s istenek anyja,
 Nincs tőlünk távol templomaidban az ég. 50
 A te neved zengem s zengendem, míg szabad élnem ;
 Egy vendéged sem bírja felejtai neved'.
 Inkább fedje bűnös feledés részemről a napfényt,
 Mint emlékemből tűnjön el a te diszed.
 Mert te a napfényképp szintén áldásokat osztasz, 55
 Merre csak a földet tenger övedzi körül ;
 Értted jár maga Phoébusz is, a ki uralg a világon,
 Nálad kél, hozzád hajt be, nyugonni ha megy.
 Téged az izzó föld nem tartott fel Libyában,
 És jég fegyverivel vissza a medve se vert. 60
 Meddig a Természet terjeszkedik életadólág,
 Nyitva e földön az út hősi erényed előtt.

Postquam Tuscus ager, postquam Aurelius agger
 Perpressus geticas ense, vel igne manus, 40
 Non silvas domibus, non flumina ponte coërcet :
 Incerto satius credere vela mari.
 Crebra relinquendis infigimus oscula portis,
 Inviti superant limina grata pedes.
 Oramus veniam lacrymis, et laude litamus, 45
 In quantum fletus currere verba sinit.
 Exaudi, Regina tui pulcherrima mundi
 Inter sidereos Roma recepta polos :
 Exaudi, genetrix hominum, genetrixque Deorum,
 Non procul a coelo per tua templa sumus. 50
 Te canimus, semperque, sinent dum fata, canemus.
 Sospes nemo potest immemor esse tui.
 Obruerint citius scelerata oblivia solem,
 Quam tuus ex nostro corde recedat honos ;
 Nam solis radiis aequalia munera tendis, 55
 Qua circumfusus fluctuat Oceanus.
 Volvitur ipse tibi, qui continet omnia, Phoebus,
 Eque tuis ortos in tua condit equos.
 Te non flammigeris Libye tardavit arenis,
 Non armata suo reppulit ursa gelu. 60
 Quantum vitalis natura tetendit in axes,
 Tantum virtuti pervia terra tuae,

Több fajú népekből alkottál nemzetet egyget,
 Nyertek a jogtalanok, jutva uralmad alá.
 S míg a legyőzötteknek egyenrészt adsz jogaidból, 65
 Várossá képzéd, ami világ vala rég.
 Néped elismert törzse Venus s Mars: Aeneadáknak
 Anyjok amaz, s apjok Rómulidáknak emez.
 Fegyvererődöt a győzelmes kegyelem szelidíti,
 Mindkét név egyaránt illeti jellemedet, 70
 Hasznos öröm neked így mind a harc, mind a bocsánat;
 Kit féltél, levered: kit leverél, szereted.
 Tisztelik, aki olajfát lelt, ki a bort kitalálta,
 S a fiut, aki ekét földbe nyomott legelőbb.
 Oltárt érdemlett a paéoni gyógytudomány is, 75
 Szintugy a hős Alcíd isteni rangra jutott:
 Te diadalmaid közt egy törvényt adsz a világnak,
 Köz frigyben hagyod a népeket élni együtt;
 Minden római zúg istenként tisztel ez okból,
 S hordja szabad nyaka a csendes igát szeliden. 80
 A hány égjegy öröktől fogvást futja körutját,
 Szebb birodalmat nem lát vala eddigelé.
 Hol van mássa? csatolt Assyria földeket össze,
 Medus a szomszédait fogta uralma alá.
 Párthusok és macetek nagyhírű királyi a törvényt 85
 Többször váltva adák, egyikik a másik után.

Fecisti patriam diversis gentibus unam;
 Profuit injustis, te dominante, capi.
 Dumque offers victis proprii consortia juris, 65
 Urbem fecisti, quod prius orbis erat.
 Auctorem generis Venerem Martemque fatemur,
 Aeneadum matrem, Romulidumque patrem.
 Mitigat armatas victrix elementia vires:
 Convenit in mores nomen utrumque tuos. 70
 Hinc tibi certandi bona, parcendique voluptas:
 Quos timuit, superat: quos superavit, amat.
 Inventrix oleae colitur, vinique repertor,
 Et qui primus humo pressit aratra puer;
 Aras Paeoniam meruit Medicina per artem, 75
 Factus et Alcides nobilitate Deus:
 Tu quoque legiferis mundum complexa triumphis,
 Foedere communi vivere cuncta facis.
 Te, Dea, te celebrat Romanus ubique recessus,
 Pacificoque gerit libera colla jugo. 80
 Omnia perpetuos quae servant sidera motus,
 Nullum viderunt pulchrius imperium.
 Quid simile? Assyriis connectere contigit arva,
 Medi finitimos quum domuere suos.
 Magni Parthorum reges, macetumque tyranni, 85
 Mutua per varias jura dedere vices,

Több lelket, meg kart születésedkor te se' birtál,
 Ámde az ész benned több vala és a tanács.
 Háboruid lévén jogosak s nem dölyfös a békéd,
 Fényes híred után főhatalomra jutál. 90
 Az kevesebb, hogy uralgsz, mint hogy méltó vagy uralni;
 Tetteid túlmutalják nagyszerű végzetidet,
 Rendre nevezni nehéz diadaljeleid' s diszeid' mind,
 Számuk olyan nagy, mint égen a csillagoké.
 Pompás templomaid szemképráztatva ragyognak, 95
 Illyeknek tarthatd istenek égi lakait.
 Szóljak-e égboltjárul alá csüngő patakidról?
 Annyira Írisz alig birna emelni vizet;
 Csillagokig felnőtt hegyeket láthatni ezekben,
 Graecia bámul az ily fajta gigászi művön. 100
 Néked kész folyamok vannak berekesztve falaid közt,
 Fönt fürdőid egész tókat emészteneek el.
 Van több híres, a mellyeknek medrébe' foly a víz,
 És hol az ős forrás zúgja körül a falat;
 Ahol a nyári meleg levegőt mérsékli hűvös szél, 105
 S ártalmatlanul olt szomját a tiszta folyam.
 Ím egyszerre fakadt hévíz szakította keresztül
 A tárpéji utat megrohanóid előtt.
 Há maradandó lön vala, azt hinném vakeset volt:
 Ámde segélyül ömölt s visszavonula megint. 110

Nec tibi nascenti plures animaeque manusque,
 Sed plus consilii judiciiue fuit.
 Justis bellorum causis, nec pace superba,
 Nobilis ad summas gloria venit opes. 90
 Quod regnas minus est, quam quod regnare mereris:
 Excedis factis grandia fata tuis.
 Percensere labor densis decora alta tropaeis,
 Ut si quis stellas pernumerare velit;
 Confunduntque vagos delubra micantia visus: 95
 Ipsos crediderim sic habitare Deos.
 Quid loquar aërio pendentibus fornice rivos,
 Qua vix imbriferas tolleret Iris aquas?
 Hos potius dicas crevisse in sidera montes,
 Tale giganteum Graecia laudat opus. 100
 Intercepta tuis conduntur flumina muris;
 Consumunt totos celsa lavacra lacus.
 Nec minus et propriis celebrantur roscida venis
 Totaque nativo moenia fonte sonant.
 Frigidus aestivas hinc temperat halitus auras, 105
 Innocuamque levat purior unda sitim;
 Nempe tibi subitus calidarum gurgis aquarum
 Rupit Tarpeias, hoste premente, vias.
 Si foret aeternus, casum fortasse putarem:
 Auxilio fluxit, qui rediturus erat, 110

Szóljak-e a paloták tetején viruló ligetidről,
 Mellyek közt a tavasz szárnyasa zengi dalát?
 Nálad nem szűn az év soha kedveskedni tavasszal,
 És a legyőzött tél őrzi gyönyörjeidet. —
 Tűzz fürtidbe babért, szentelt agg földön örökszöld 115
 Lombok fonják már, Róma, körül hajadat;
 Fényes arany koszorú csillogjon alá sisakodról,
 S szórjon örök tüzeket szerte arany paizsod.
 Gyász eseted' tegye láthatlanná a letörölt sérv,
 Titkos sebjeidet vonja be büfeledés. 120
 Balsorsodba remélni szokásod mindig a jobbat,
 Károd, mint égnél, gazdagulás teneked.
 Húnytok után új fényben kelnek a csillagok is fel,
 Elfogy a hold, úgy kezd nőni egészre megint.
 Bűnhődte a győztes Brennus hamar Allia végett, 125
 Rabsággal fizeté Samnis a szörnyű frigyét.
 Sok vereséged után Pyrrhust lám megfutamtítád,
 Hannibal is győztét megkeserülte utóbb.
 Ami le nem sülyedhet, felkél újra erősbben,
 S a víz mélye alól még magasabbra szökell; 130
 S mint a szövétnek lángja erőben nő, ha lehajtják:
 Úgy lenyomott sorsból tűnsz ragyogóbban elő.
 Adj törvényt, mely élni fűg amig római faj lesz,
 Párka-guzsalytól nincs félni tenéked okod;

Quid loquar inclusas inter laquearia silvas?
 Vernula qua vario carmine ludit avis?
 Vere tuo nunquam mulceri desinit annus;
 Deliciasque tuas victa tuetur hiems.
 Erige crinales lauros, seniumque sacrati 115
 Verticis in virides, Roma, refinge comas.
 Aurea turrigero radient diademata cono,
 Perpetuosque ignes aureus umbo vomat;
 Abscondat tristem deleta injuria casum:
 Contemptus solidet vulnera clausa dolor. 120
 Adversis solemne tuis, sperare secunda:
 Exemplo coeli ditia damna subis.
 Astrorum flammae renovant occasibus ortus;
 Lunam finire cernis, ut incipiat.
 Victoris Brenni non distulit Allia poenam; 125
 Samnis servitio foedera saeva luit;
 Post multas Pyrrhum clades superata fugasti;
 Flevit successus Annibal ipse suos.
 Quae mergi nequeunt, nisu majore resurgunt,
 Exsiliuntque imis altius acta vadis. 130
 Utque novas vires fax inclinata resumit,
 Clarior ex humili sorte superna petis.
 Porrige victuras Romana in saecula leges;
 Solaque fatales non vereare colus.

Bárha ezerszázhátvan töltött éveiden túl 135
 Épp a kilencediket folytatod élve ma már :
 Ami időd még hátra van, abban szabva határ nincs,
 Míg a föld fennáll s csillagokat bir az ég.
 Téged az újra teremt, mi egyéb országot eloszlat,
 Vész közt nőhetned s újra születned : az eggy. 140
 Essék áldozatul amaz isten nélküli faj hát,
 Törjék a hűtlen gyáva geták nyaka meg.
 Hozzanak a lecsitított földek gazdag adókat,
 Töltse be dús zsákmány a fejedelmi öbölt.
 Neked szántson a Rhénus, a Nilus néked ömöljön, 145
 Tartsa a termő föld azt, aki tartja fel őt.
 Afrika is bő termésit csüreidbe takarja,
 Földe ugyan gazdag, de csak esőid után.
 Egyszersmind Latium telkeit lepjék be kalangyák.
 Hesperí nektárban ússzon a dús satu mind; 150
 És maga a győző Tiberis, náddal koszorúztan
 Római érdeken hagyja működni vizét;
 Békés partja neked legyen árúkkal tele rakva,
 Hordja be földeidről, hozza be tengeren át. —
 Simittasd le előttem iker Cásztorral a tengert; 155
 Kormányozza vizen szép Cytheréa utam,
 Hâ, mikor intéztem Quirin jogait, nem utálál,
 Ha szentid' vallám s volt vezetőm a Tanács.

Quamvis sedecies denis et mille peractis, 135
 Annus praeterea jam tibi nōnus eat :
 Quae restant, nullis obnoxia tempora metis,
 Dum stabunt terrae, dum polus astra feret.
 Illud te reparat, quod caetera regna resolvit :
 Ordo renascendi est : crescere posse malis. 140
 Ergo age, sacrilegae tandem cadat hostia gentis :
 Submittant trepidi perfida colla Getae.
 Ditia pacatae dent vectigalia terrae ;
 Impleat augustos barbara praeda sinus.
 Aeternum tibi Rhēnus aret, tibi Nilus inundet, 145
 Altricemque suam fertilis orbis alat.
 Quin et fecundas tibi conferat Africa messes,
 Sole sue dives, sed magis imbre tuo.
 Interea Latiis consurgant horrea sulcis,
 Pingviaque Hesperio nectare praela fluant. 150
 Ipse triumphali redimitus arundine Tibris
 Romuleis famulas usibus aptet aquas ;
 Atque opulenta tibi placidis commercia ripis
 Devehât hinc ruris, subvehât inde maris.
 Pande, precor, gemino placatum Castore pontum, 155
 Temperet aequoream dux Cytherea viam ;
 Si non displicui, regerem quum jura Quirini,
 Si colui sanctos, consulique Patres.

(Mert hogy nem fenyték pallossal semmi bűnöst sem,
 Az nem a főnök, a nép érdeme és díszé csak.) 160
 Eltem' akár végzem honi földön, akár szemeimnek
 Vissza takálnál még újra adatni utóbb :
 Boldogság lesz rám, több mindennél, mit ohajtétk,
 Emlékedre hahogy méltatod a nevemet. —
 Ezt mondván, mentem ; jönnek kísérni barátim, 165
 Nem tehetem száraz szemmel a vég bucsusztót.
 Elment már Rómába a többi, de ott ragadott még
 Rufius, Albin egy magzata, díszé ki él,
 És ki Volusius és törzsétől hozza nevét le,
 S Máróként Rutulus-fajta királyi utód. 170
 Ő viszi ékes nyelvin az udvarnál a beszédet,
 Már ifjan Caesar képibe szólni tudott.
 Poenusokat kormányza előbb proconsuli tiszben
 Mint gyermek, s a tyrus félte, szerette is őt.
 Képzettsége után számolhat bárdra, csomagra, 175
 Érdemben ha szabad bizni : ma consul is ő.
 Végre reá birtam, hogy térjen már haza ő is,
 S elváltunk testben, szívvel egyek maradánk. —
 Most a hajóhoz mentem, ahol, két ágra szakadva,
 A megoszolt Tiberis jobbra hasítja a tért. 180
 Balrul a járatlan homokért a folyót kikerülük,
 Aenéást fogadá e hely — ez egy híre van.

Nam, quod nulla meum strinxerunt crimina ferrum,
 Non sit praefecti gloria, sed populi. 160
 Sive datur patriis vitam componere terris,
 Sive oculis unquam restituere meis :
 Fortunatus agam votoque beatior omni,
 Semper digneris si meminisse mei.
 His dictis iter arripimus ; comitantur amici. 165
 Non possum sicca dicere luce : Vale !
 Jamque aliis Romam redeuntibus, haeret eunti
 Rufius, Albini gloria viva patris ;
 Qui Volusi antiquo derivat stemmate nomen,
 Et reges Rutulos, teste Marone, habet. 170
 Hujus facundae commissa Palatia linguae :
 Primaevus meruit principis ore loqui.
 Rexerat ante puer populos proconsule Poenos ;
 Aequalis Tyriis terror amorque fuit.
 Sedula promisit summos imitatio fascies : 185
 Si fas est meritis fidere, consul erit.
 Invitum tristis tandem remeare coëgi ;
 Corpore diviso mens tamen una fuit.
 Tum demum ad naves gradior, qua fronte bicorni
 Dividuus Tiberis dexteriora secat. 180
 Laevus inaccessis fluvius vitatur arenis,
 Hospitis Aeneae gloria sola manet.

Immár jó hosszúra nyulának az éjjeli órák,
 Phoebusz már a bőköl szintelenebb egin állt.
 Nincsen a sós vízhez kedvünk, ülünk csak a révben, 185
 A maradásra egy és más ürtügyöt keresünk :
 Hogy még a lenyugott hetevénytől háborog a víz,
 Hogy várjunk, míg ez a vésszes idő dűhe szűn.
 Jól esik a szomszéd város fele vizzatekintnem,
 S fogyván a látás, kémlelem a hegyeket, 190
 És mind azt, amit élvez e kedves tájon a szem, míg
 Véli, hogy amit ohajt, látja valóban is azt.
 Es nem a füstből ismerszik ki előttem az a hely,
 Mellyen a fellegvár és a világ feje áll;
 Bárha csakély füst látszatját dícséri Homérus, 195
 Amikor az szeretett földön az ég fele száll :
 Ámde az ég fényesb tere, a tisztább szintű légkör
 Jelzi a hét halmón a dertis ormozatot.
 Ott örökös nap süt, s úgy tetszik a nappal, a melyet
 Róma csinál maga itt a maga részire, szebb. 200
 A circus zaja több izben megüté füleinkét,
 Hirdeti a kitörő taps, hogy a szín tele mind.
 Ismeretes hangok hallatnak a vert levegőben,
 Meglehet ejtettek, vagy csak a vágy hiszi úgy.
 Két hétig kémleltük a tengert, biztos-e, vagy nem, 205
 Vártuk, míg tán jobb széllel ujúl meg a hold. —

Et jam nocturnis spatium laxaverat horis
 Phoebus, chelarum pallidiore polo.
 Cunctamur tentare salum, portuque sedemus, 185
 Nec piget oppositis otia ferre moris,
 Occidua infido dum saevit gurgite Plias,
 Dumque procellosi temporis ira cadit.
 Respectare juvat vicinam saepius Urbem,
 Et montes visu deficiente sequi; 190
 Quaque duces oculi grata regione fruuntur,
 Dum se, quod cupiunt, cernere posse putant
 Nec locus ille mihi cognoscitur indice fumo,
 Qui dominas arces et caput orbis habet;
 Quamquam signa levis fumi commendat Homerus, 195
 Dilecto quoties surgit in astra solo:
 Sed coeli plaga candidior, tractusque serenus
 Signat septenis culmina clara jugis.
 Illic perpetui soles, atque ipse videtur,
 Quem sibi Roma facit, purior esse dies. 200
 Saepius attonitae resonant circensibus aures,
 Nuntiat accensus plena theatra favor;
 Pulsato notae redduntur ab aethere voces,
 Vel quia perveniunt, vel quia fingit amor,
 Explorata fides pelagi ter quinque diebus. 205
 Dum melior lunae fideret aura novae.

Eljövén, ott hagytam a városnak s tudományának
 Palladiust, népünk drága reményűt diszét.
 Őt a derék itjat most küldé Gallia földre
 Római jogtanban képzeni künn ki magát. 210
 Kezdve a bölcsőtől kedves kötelék fűzi hozzám,
 Érzelmére fiam, származatára rokon ;
 Akinek atyja ma Exsuperantius Armoriciában
 Kedvet kelt a beállt béke gyümölcsei iránt ;
 Rendezi a törvényt, a szabadságot megújítja, 215
 S játszni urat nem hágy házi cselédeinek.
 Félhajnal tájban oldtunk kötelet, mikoron már
 Vissza adott képét engedi látni a táj.
 Elsőbb part mellett kis sajkákon haladánk csak,
 Mellyeknek gyakran nyujt menedéket a föld. 220
 Terhhordó nászadám küzdjön nyáron a habbal,
 Ősszel biztosb a könnyű sebes haladás.
 Alsia elmaradott, már hátravonúl vala Pyrgi,
 Most nagy villa-csoport, több kicsi város előbb. —
 Már a hajós a cerrétáni határt mutogatja ; 225
 E város letevő régi Agylla nevét.
 A habtól s kortól megemészített Castrumot érzük,
 Félig rom s a helyét jelzi egy ó kapu csak.
 Rajta elől köböl faragott kis képe van annak,
 Aki visel szarvat pásztor alakja felett. 230

Tum discessurus, studiis Urbique remitto
 Palladium, generis spemque decusque mei ;
 Facundus juvenis Gallorum nuper ab arvis
 Missus, Romani discere jura fori. 210
 Ille meae secum dulcissima vincula curae,
 Filius adfectu, stirpe propinquus habet :
 Cujus Aremoricas pater Exsuperantius oras
 Nunc postliminium pacis amare docet ;
 Leges restituit, libertatemque reducit, 215
 Et servos famulis non sinit esse suis.
 Solvimus aurorae dubio, quo tempore primum
 Agnosci patitur redditus arva color.
 Progredimur parvis per littora proxima cymbis,
 Quarum perfugio crebra pateret humus. 220
 Aestivos penetrent oneraria carbasa fluctus,
 Tutior autumnus mobilitate fugae.
 Alsia praelegitur tellus, Pyrgique recedunt,
 Nunc villae grandes, oppida parva prius.
 Jam Caerretanos demonstrat navita fines : 225
 Aevo deposuit nomen Agylla vetus.
 Stringimus hinc exesum et fluctu et tempore Castrum :
 Index semirutu porta vetusta loci.
 Praesidet exigui formatus imagine saxi,
 Qui pastoralis nomina fronte gerit. 230

Régi nevét a hosszas idő letörölte ugyan már,
 Dê Inuus várát képzeli benne a hír.
 Tán Pán Ménaluszát tyrrhéni ligetre cserélte,
 Vagy csakugyan szülőföldre lakója Faún.
 S mert a halandó magvat bőven szórja ez isten, 235
 Azt mondják, hajló a szerelemre nagyon.
 Centumcellaéhez tértünk jó déli fuvattal,
 Hol csendes révben állni szokott a hajó.
 Nagyszerű gát foglalja be ezt a tengeri körszint,
 S szűk a bejárás a mondva csinált szigeten. 240
 Kettős tornya magasra nyulik, két águ sikátor
 Nyit szűk torkán át két fele bemenetet.
 Nem tágasra hagyák a hajók számára a révet,
 Hogy ne zavarhasson kis ladikot se a szél.
 Bent az öböl befedett hajlékok alá vive lévén, 245
 Háborgó szeleket zárt vize észre se vesz,
 S mint az euboei elzárt víz, karját az uszókknak,
 Himbálás közben tartja magán a hajót.
 A Taurus nevű hő fürdőt meglátni kívántam,
 Három mérföld volt, könnyen elértem oda. 250
 Nem fertőzteti meg keserű víz itten a forrást,
 Bár vize füstölgő kéntül előntve meleg.
 Jó szaga, lágy ize lévén, azt sem tudja ki fürdik,
 Hol kelljen viziből innia mentül előbb.

Multa licet priscum nomen deleverat aetas,
 Hoc Inui Castrum fama fuisse putat.
 Seu Pan Tyrrhenis mutavit Maenala silvis,
 Sive sinus patrios incola Faunus init.
 Dum renovat largo mortalia semina fetu, 235
 Fingitur in Venerem pronior esse Deus.
 Ad Centumcellas forti defleximus Austro:
 Tranquilla puppes in statione sedent.
 Molibus aequoreum concluditur amphitheatrum,
 Angustosque aditus insula facta tegit; 240
 Adtollit geminas turres, bifidoque meatu
 Faucibus arctatis pandit utrumque latus.
 Nec posuisse satis laxo navalia portu,
 Ne vaga vel tutas ventilet aura rates.
 Interior medias sinus invitatus in aedes 245
 Instabilem fixis aera nescit aquis;
 Qualis in Euboicis captiva natantibus unda
 Sustinet alterno, braccia lenta sono.
 Nosse juvat tauri dictas de nomine thermas:
 Nec mora difficilis millibus ire tribus. 250
 Non illic gustu latices vitiantur amaro,
 Lymphaque fumifico sulfure tincta calet:
 Purus odor, mollisque sapor dubitare lavantem
 Cogit, qua melius parte petantur aquae.

Hogyha hihetni a hirt, hát úgy bika fedte fel ezt a 255
 Hő fűrdőt, amidőn inni vizet keresett,
 És mint szokta, mikor készül a harcra, porondot
 Szórt, s leszegett szarvát vén faderékba fené.
 Meglehet isten volt, aki öltvén ál bika képet,
 Nem tűré, hogy a hő földbe rekedjen e kincs. 260
 Mint amidőn, Agenort meglepván, hogy vele kedvét
 Töltse, vivé habokon ringva a szűzi tehert.
 Ily csuda dolgokkal ne csak a gráj nép dicsekedjék ;
 Itt is marha nyitá a helik óni kutat.
 Akkor is ily módon fakadott fel a víz, amidőn rég 265
 A Múzák kútját lópata vájta elő.
 E buzgárokat is hasonítja piéri mederhez
 A föld, mely hirt nyert Messala tolla után :
 „Vonja ki jó hozzá, aki elmegy tőle, marasztja“
 Mint a kapún gyönyörű versbe felírva ez áll. 270
 Származatára e férfi az első consul utóda,
 Hogyha a Publicolák törzsire visszamegytünk.
 Ő mint főkamrás intézte az udvar ügyét is,
 Ámde az ész meg a nyelv vitte magasbra csak őt ;
 Azt tanítá, ki való igazán a szónoki szakra, 275
 Hogy ki akar szónok lenni, derékfi legyen. —
 Amikor a hajnal már fénylett a bibor égen,
 Szélnék eresztők a rév öliből a hajót.

Credere si dignum famae, flagrantia taurus 255
 Investigato fonte lavacra dedit,
 Ut soles excussis pugnam praeludere glebis,
 Stipite quum rigido cornua prona terit :
 Sive Deus, faciem mentitus et ora juveni,
 Noluit ardentis dona latere soli ; 260
 Qualis Agenorei rapturus gaudia furti
 Per freta virgineum sollicitavit onus.
 Ardua non solos deceant miracula Grajos :
 Auctorem pecudem fons Heliconis habet ;
 Elicitas simili credamus origine lymphas, 265
 Musarum ut latices ungula fodit equi.
 Haec quoque Pieris spiracula comparat antris
 Carmine Messalae nobilitatus ager :
 „Intrantemque capit, discedentemque moratur.“
 Postibus adfixum dulce poemā sacris. 270
 Hic est, qui primo seriem de consule ducit,
 Usque ad Publicolas si redeamus avos ;
 Hic et praefecti nutu praetoria rexit :
 Sed menti et linguae gloria major inest.
 Hic docuit, qualem poscat facundia sedem, 275
 Ut bonus esse velit, quisque disertus erit.
 Roscida puniceo fulsere crepuscula coelo :
 Pandimus obliquo linteā flexa sinu.

Kissé a füvényes partot kerülök Miniónál,
 Ott a gyanus földtől háborog a kicsi rév. 280
 Majd a Graviscák egy-egy orma tűnik föl előttünk,
 Hol nyáron a tó bűze boszontni szokott.
 De sürű berkektől virul a szomszédban a tájék,
 S a tenger szélén fenyesek árnya lebeg.
 Ó romokat látunk ör nélkül állani árván, 285
 A Cosa elpusztult s bécsunyított falait.
 Furcsa okát vesztének e helytt említeni sem szép,
 Mert nevetés nélkül szólani róla nehéz.
 Mondják, el kellett költözni lakóinak innét,
 Annýira kinzá itt házukat a sok egér. 290
 Úgy hiszem, az vala inkább a baj e törpe seregnél,
 Minthogy pártot ütött ellene a daru-had.
 Hercules öble felé tartánk innét a hajóval;
 A lehanyatló nap Kelt vala gyenge szelet.
 A vár romjai közt szó lön a szárd futamásról, 295
 Melyre hanyathomlok tört vala egy Lepidus;
 Mert Cosa partjaitól üz é rokon elleneit szét
 Róma, derék Catulusz fő vezetése alatt.
 Mégis ama másik Lepidus gonoszabb vala, a ki
 Harmad társsal üzött harcot egekre rivót, 300
 És a szabadságot, mely visszakerült Mutinánál,
 Eltemeté a világ rémületére megint.

Paulisper fugimus littus Minione vadosum:
 Suspecto trepidant ostia parva solo. 280
 Inde Graviscarum fastigia rara videmus,
 Quas premit aestivae saepe paludis odor.
 Sed nemorosa viret densis vicinia lucis,
 Pineaeque extremis fluctuat umbra fretis.
 Cernimus antiquas, nullo custode, ruinas 285
 Et desolatae moenia foeda Cosae.
 Ridiculum cladis pudet inter seria causam
 Promere; sed risum dissimulare piget.
 Dicuntur cives quondam migrare coacti,
 Muribus infestos deseruisse lares. 290
 Credere maluerim Pygmaeae damna cohortis,
 Et conjuratas in sua bella grues.
 Haud procul hinc petitur signatus ab Hercule portus.
 Vergentem sequitur mollior aura diem.
 Inter castrorum vestigia sermo retextit 295
 Sardoam, Lepido praecipitante, fugam;
 Littore namque Cosae cognatos depulit hostes
 Virtutem Catuli Roma sequuta ducis.
 Ille tamen Lepidus pejor, civilibus armis
 Qui gessit sociis impia bella tribus; 300
 Qui libertatem Mutinensi clade receptam
 Obruit auxiliis, orbe pavente, novis,

Harmadik a békét készült megbontani ismét,
 Dê a gonosztevők végzete érte utól.
 A negyedik, míg akar Caesar székébe lopódzni, 305
 Mint vérfertőző úgy fizetett meg ezért.
 Van panasz a maiakra is, amint mondja a hír, de
 Jobb hogy a rossz magokat rója meg a maradék.
 Nem tudom, a névhez van-e kötve a jellem, avagy hogy
 A jellemre szokás adni nevet bizonyost? 310
 Bármint van, különös Latium történetiben az,
 Hogy Lepiduszt anyiszor végze bűnért ki bakó. —
 Még nem múlt el az éj, mikor a tengerre kihajtánk,
 A szomszéd fokról megjöve minthogy a szél.
 Egy hegy, az Argentáriusz itt a vízbe benyúlik, 315
 S kettős csúcsa a kék habra tekintet alá.
 Hat mérföldig fűz oldalvást halmokat össze,
 Harminchat mérföld kört fog a tengeren el.
 Mint az ephyrei földnyelv, ketté szelt habokon át
 Két tengerpartot húz az ióni vizen. 320
 Későn futja körül a hajó e sziklai gátot,
 Görbületeivel elég bajt is okozni szokott.
 Rajt a nyilások gyakran más-másként alakulvák,
 Haszna vitorlának nincs, de hamar meg is árt.
 Távol látom az Ígílium fabenötte tetőjét, 325
 Nem szabad ettől elvonni dicséretemet,

Insidias paci moliri tertius ausus,
 Tristibus exceptit congrua fata reis.
 Quartus Caesareo dum vult irrepere regno, 305
 Incesti poenam solvit adulterii.
 Nunc quoque. . . Sed melius de nostris fama queratur:
 Index posteritas semina dira notet.
 Nominibus certos credam decurrere mores?
 Moribus an potius nomina certa dari? 310
 Quidquid id est, mirus Latiis annalibus ordo,
 Quod Lepidum toties recidit ense malum.
 Necdum decessis pelago permittimur umbris,
 Natus vicino vertice ventus adest.
 Tenditur in medias mons Argentarius undas 315
 Ancipitique jugo caerula curva premit.
 Transversos colles bis ternis millibus arctat,
 Circuitu ponti ter duodena patet:
 Qualis per geminos fluctus Ephyreius isthmus
 Ionias bimari littore findit aquas. 320
 Vix circumvehimur sparsae dispendia rupis,
 Nec sinuosa gravi cura labore caret:
 Mutantur toties vario spiramina flexu,
 Quae nunc profuerant vela, repente nocent.
 Eminus Igilii silvosa cacumina miror, 325
 Quam fraudare nefas laudis honore suae.

E sziget ön bérceit maga védte meg a minapában,
 Tán természetivel, tán ura szép eszivel.
 A győztes hadnak kicsiny öbliben ellene állott,
 Mintha szakitná nagy tenger a földtől el ott. 330
 Sok menekültet vett be a feldult város öléből,
 Nem félték többé eltűket itt a futók.
 A geta szárazföldi hadával tengeren is dúlt,
 Lóra teremve hajó-hadnak is ártani bír.
 Furcsa, e több vésznek torkába' levő kikötőhöz 335
 Római könnyen fér, míg nehezen a geták. —
 Most Umbrót értük, nem hirnélküli folyóviz,
 Biztos révre talál itt a hajó ha hűled.
 Tágas medrében mindég olyan szelid a viz,
 Amikor a tengert kezdi gyötörni vihar. 340
 Itt én óhajték a csendes partra kimenni,
 De a hajós népet, mert sietett, követém.
 Amíg így sietünk, szél s nap megszöktek előlünk,
 Jutni tovább nincs mód, hátrakerülni se már.
 Éjjeli nyughelyt készítettünk a parti fővényen, 345
 Fát myrtus-liget ad estve tüzelni valót.
 Apró sátorokat vontunk letűzött evezőkre,
 Főnt sieténk rájok vetni keresztbe rudat.
 Keltekor a napnak kieveztünk s — állani látszánk,
 És csak az elmaradott part mutatá a menést. 350

Haec proprios nuper tutata est insula saltus,
 Sive loci ingenio, seu domini genio;
 Gurgite quum modico victricibus obstitit armis,
 Tanquam longinquo dissociata mari. 330
 Haec multos lacera suscepit ab Urbe fugatos;
 Hic fessis posito certa timore salus.
 Plurima terreno populaverat aequora bello
 Contra naturam classe timendus eques.
 Unum, mira fides, vario discrimine portum 335
 Tam prope Romanis, tam procul esse Getis.
 Tangimus Umbronem: non est ignobile flumen,
 Quod toto trepidas excipit ore rates;
 Tam facilis pronis semper patet alveus undis,
 In pontum quoties saeva procella ruit. 340
 Hic ego tranquillae volui succedere ripae:
 Sed nautas, avidos longius ire, sequor.
 Sic festinantes ventus diesque reliquit;
 Nec proferre pedem, nec revocare licet.
 Littorea noctis requiem metamur arena; 245
 Dat vespertinos myrtea silva focos.
 Parvula subjectis facinus tentoria remis,
 Transversus subito culmine contus erat.
 Lux aderat; tonsis progressi, stare videmur:
 Sed cursum prorae terra relicta probat. 250

Mostan elénkbe kerül a vas ércéről híres Ilva,
 Bővebbenn ennél nóriki föld sem ad azt.
 A biturix hámor vasa nem derekabb az övénél,
 Az sem, a melytet a szárd akna magából ereszt.
 Több hasznára van a vas e dús szülője, a népnek, 355
 Mint Tartessznál a sárga porondú Tagus.
 Bünt szülő anyagul szolgál a vészes arany csak,
 Minden rosza kísért a vak aranyszeretés;
 Házások ostromlott ágyai bevetetnek arannyal,
 Megvásárlani bír szűzi kebelt az arany; 360
 A hűség meggyőzve aranytól, várakat ad fel,
 A hivatalkeresőt űzi az átkos arany:
 Ellenben vassal mivelődik az árva rideg föld,
 Életmódunkat vas fedezé fel előbb.
 Még nem tudták, hogy félisten a felvasazott Márs, 365
 Embert vas védett már vadak elleniben.
 Emberi gyenge kezek használata még nem elég, ha
 Vas fegyverből nincs készen a másnemű kéz.
 Ily eszmékkal üzém únalám a lomha szeleknél,
 Míg a hajósoknak népdala zeng körülem. 370
 Feltartá haladásunkat közelébe' Faléria,
 Bár fele útján túl Phoebusz alig juta még.
 A faluszéleken épp ekkor tölték vala vígan
 Ünnepi játékkal kedvöket a lakosok.

Occurrit chalybum memorabilis Ilva metallis,
 Qua nihil uberius Norica gleba tulit.
 Non Biturix largo potior strictura camino,
 Nec quae Sardoo cespitate massa fluit.
 Plus confert populis ferri fecunda creatrix, 355
 Quam Tartessiaci glareae fulva Tagi.
 Materics vitiis aurum letale parandis;
 Auri coecus amor ducit in omne nefas.
 Aurea legitimas expugnant munera taedas,
 Virgineosque sinus aureus imber emit. 360
 Auro victa fides munitas decipit urbes;
 Auri flagitiis ambitus ipse furit.
 At contra ferro squalentia rura coluntur,
 Ferro vivendi prima reperta via est.
 Saecula semideum ferrati nescia Martis, 365
 Ferro crudeles sustinere feras.
 Humanis manibus non sufficit usus inermis,
 Si non sint aliae, ferrea tela, manus.
 His mecum pigri solabar taedia venti,
 Dum resonat variis vile celeusma modis. 370
 Laxatum cohibet vicina Faleria cursum,
 Quamquam vix medium Phoebus haberet iter.
 Et tum forte hilares per compita rustica pagi
 Mulcebant sacris pectora fessa jocis.

Mert az nap szokták ünnepleni mindig Osírist, 375
 Aki a kelt magból új aratást hoz elő.
 Itt kikötünk, fogadóba megyünk, mulattat a játék,
 Tetszenek a gázló szép kerített helyei.
 Ahol a víztartókban kedvire játszhatik a sok
 Virgonc hal, bőven zárva levén be a víz. 380
 Ámde a szép mulatást eből is bétudta a gazda,
 Úgy meg nem kínzott volna egy Antiphatesz.
 Mert bérlő e helyen sápitó ronda zsidó volt,
 Állat, a mely nem tűr emberi étkeket el.
 Felszámíta zuzott hínárt, csomiszolt csemetéket, 380
 Mennyi fogyott megízelt vízből, emlegeté.
 Összeszidók, mint érdemelé, e szemtelen egy fajt,
 Mely nemzőtagokat nyúz le gyalázatosan.
 Ostoba nép. A hideg szombat foglalja szivét el,
 De vallásánál a szive még hidegebb. 390
 Rút henyeségbe' foly ennél el minden hetedik nap,
 Fáradt istennek léha alakja gyanánt.
 Többi bolondságát e hazug vallásos akolnak
 Gondolom a gyermek sem hiszi mindenik el.
 Bár Judaea ne is lett volna igazva le inkább 395
 Pompeius harcai s Titusz uralma alatt.
 E ragadós pestis messzebb harapódzik azóta,
 Most már győzőit nyomja legyőzve e nép. —

Illo quippe die tandem renovatus Osiris 375
 Excitat in fruges germina laeta novas.
 Egressi villam petimus, ludoque vacamus,
 Stagna placent septo deliciosa vado.
 Ludere lascivos intra vivaria pisces
 Gurgitis inclusi laxior unda sinit, 380
 Sed male pensavit requiem stationis amoenae
 Hospite conductor durior Antiphate;
 Namque loci querulus curam Judaeus agebat,
 Humanis animal dissociale cibus.
 Vexatos frutices, pulsatas imputat algas, 385
 Damnaque libatae grandia clamat aquae.
 Reddimus obscenae convicia debita genti,
 Quae genitale caput propudiosa metit.
 Radix stultitiae: cui frigida sabbata cordi,
 Sed cor frigidius religione sua est. 390
 Septima quaeque dies turpi damnata veterno,
 Tanquam lassati mollis imago Dei.
 Caetera mendacis deliramenta catastae
 Nec pueros omnes credere posse reor.
 Atque utinam nunquam Judaea subacta fuisset 395
 Pompeii bellis, imperioque Titi!
 Latius excisae pestis contagia serpunt,
 Victoresque suos natio victa premit,

Szembenközt éjszaki szél támadt, de azért evezőkkel
 Ellene törtettünk, ahogy a nap kisütött. 400
 Már közel a biztos kikötő Populónia partján,
 Ott hol a Természet képez ölében öbölt.
 Nem nyúlik roppant tömegével légbe fel itten
 Éji világlóként messze kitűnve Pharosz :
 Tájékozó tőkéről szolgál egy nagyszertű vén szirt, 405
 Meddig a meghódolt tengeri síkon uralg.
 Alkora fellegvárt kettős hasznára nemünknek :
 Védhely a száraznak, tengeren útmutató.
 Őskori emlékeiből immár semmise látszik,
 Bátyáit széljel rága az éhes idő. 410
 Itt-ott lelni nyomát még csak darabokba' falának,
 Már maga a város romba temetve hever.
 Nê zugolódjunk hát, a halandó test ha feloszlik,
 Példákból látunk halni ki városokat.
 Több felül itt örvendetes egy hír szálla fülünkbe, 415
 Majdnem visszaterelt Róma felé ez a hír.
 Ítt hallók, hogy a szent városban a főnöki állás
 Érdemidért néked jut vala, drága felem.
 Kivánnám az egész nevedet foglalni be versebe,
 Dê némely'k tagját tiltja a durva szabály,
 Jöjjön azért csak R ú fi neved bé abba, barátom,
 Úgyis régen ezen zengelek iveimen.

Adversus surgit Boreas, sed nos quoque remis.
 Surgere certamus, dum tegit astra dies. 400
 Proxima securum reserat Populonia littus,
 Qua naturalem dueit in arva sinum.
 Non illie positas extollit in aethera moles
 Lumine nocturno conspicienda Pharos :
 Sed speculam validae rupis sortita vetustas, 405
 Qua fluetus domitos arduus urget apex,
 Castellum geminos hominum fundavit in usus,
 Prasidium terris, indiciumque fretis.
 Agnosci nequeunt aevi monumenta prioris,
 Grandia consumsit moenia tempus edax. 410
 Sola manent interceptis vestigia muris,
 Ruderibus late tecta sepulta jacent.
 Non indignemur mortalia corpora solvi:
 Cernimus exemplis oppida posse mori.
 Laetior hic nostras crebrescit fama per aures : 414
 Consilium Romam pene redire fuit.
 Hic praefecturam sacrae cognoscimus Urbis
 Delatam meritis, duleis amice, tuis.
 Optarem verum complecti carmine nomen,
 Sed quosdam refugit regula dura pedes. 420
 Cognomen versu veniat, carissime, R u fi,
 Illo te dudum pagina nostra canit.

Ünnepi nap nekem ez, megadá valahára az isten,
 Ajtómon koszorú függjön a telt ohajért.
 Zöld ággal legyen a vélem köz öröm diszesítve, 425
 Lelkem jobb fele van víve magasbra elő.
 E hivatalt így kettesivel még jobbszeretem most,
 A kit ohajtétek, új hirbe hoz engemet is. —
 Visszajövéen Aquiló, mentünk kifeszítve vitorlát,
 Ahogy Eóusz előhajta piros lovain. 430
 Kezdi homályos bérceát Corsica már mutogatni,
 Felleges ormát feltolja hason szintű árny.
 Vékony szarvaival szint ilyen enyész el a kétes
 Hold, ki-kitűn, megin elrejtí magát szem elül.
 Keskeny volta a tengernek növelé a hazug hirt, 435
 Itt a vizen hogy egész csorda uszott vala át
 Akkoriban, mikor elsőben jött cyrnei partra
 Corsz nő, aki talán űzte bitang tehenét.
 Menve tovább a vizen, Caprária tolja magát fel;
 Napkertől férfik töltik e zord szigetet; 440
 Ők magukat görögül nevezik mó n a h c u s z i rendnek,
 Élni akarván csak félre vonúlva külön.
 Félnék a jó sorstól, míg a rossztól ovakodnak,
 Hát ki nyomorg önként, hogy nyomorúlt ne legyen?
 Nemde bolond düh-e az fölfördült emberi agyban, 415
 Félni a rossztól, s nem birni kiállni a jót?

Festa dies, pridemque meos dignata penates,
 Poste coronato vota secunda colat;
 Exornent virides communia gaudia rami: 426
 Provecta est animae portio magna meae.
 Sic mihi, sic potius placeat geminata potestas:
 Per quem malueram, rursus honore fruar.
 Currere curamus velis, Aquilone reverso,
 Quum primum roseo fulsit Eous equo. 430
 Incipit obscuros ostendere Corsica montes,
 Nubiferumque caput concolor umbra levat.
 Sic dubitanda solet gracili vanescere cornu,
 Defessisque oculis luna reperta latet.
 Hacc ponti brevis auxit mendacia famae: 435
 Armentale ferunt quippe natasse pecus,
 Tempore Cyrraeas quo primum venit in oras,
 Forte sequuta vagum femina Corsae bovem.
 Processu pelagi jam se Capraria tollit.
 Squallet lucifugis insula plena viris. 440
 Ipsi se monachos Graeco cognomine dicunt,
 Quod soli nullo vivere teste volunt.
 Munera fortunae metuunt, dum damna verentur:
 Quisquam sponte miser, ne miser esse queat?
 Quae nam perversi rabies tam stulta cerebri, 445
 Dum mala formides, nec bona posse pati?

Vagy börtönbeli rabként kell bűnhődniük itt így,
 Vagy zord keblökben sárepe duzzadozik.
 Így meggyült epekórból származtatja Homér is
 Bellerophonnál a szívbeli háborodást; 450
 Mert mondják, szenvedt sérelme miatti bujában
 Embereket gyűlölő vála belőle utóbb. —
 Most Volaterrának Lá p o k nevű térihez érvén,
 Én közepett tartám jobbnak a kétes utat.
 Nézzel a kormányos lefelé, igazít a fogantón, 455
 S szóval is intézé, merre vigyék a hajót.
 Két oldalt a torkolatot két nagy fa különzi,
 És cölöpök jelzik két fele végig a szélt.
 E cölöpökre borostyánt szoktak kötni magassat,
 Mely sűrű lombjaival jól kimutassa magát, 460
 Hogy, mivel a ragadás iszap el van levepve hinárral,
 Biztos legyen az út a kijelelt helyeken.
 Itt feltartoztat vala bőszült Córusi fűvat,
 Millyen az erdőkön tördeli szét a pagonyt.
 Majd csak alig birtuk házakba' kiállni a záport. 465
 Rám Albínomnak vára tanyája közel.
 Mert enyim ő, és általa tölté Róma be székem',
 Ő folytatja bíró tisztemet ott ma nekem.
 Erdemivel nem várt éveit jókor megelőzte,
 Ifju korára gyerek: ritka észére öreg. 470

Sive suas repetunt ex fato ergastula poenas,
 Tristia seu nigro viscera felle tument.
 Sic nimiae bilis morbum adsignavit Homerus
 Bellerophonteis sollicitudinibus : 450
 Nam juveni offenso, saevi post tela doloris
 Dicitur humanum displicuisse genus.
 In Volaterranum, vero Vado nomine, tractum
 Ingressus, dubii tramitis alta lego.
 Despectat prorae custos clavumque sequentem 455
 Dirigit, et puppim voce monente regit.
 Incertas gemina discriminat arbore fauces,
 Defixasque offert limes uterque sudes.
 Illis proceras mos est adnectere lauros,
 Conspicuas ramis et fruticante coma. 460
 Ut praebente algam densi symplegade limi,
 Servet inoffensas semita clara notas.
 Illic me rapidus consistere Corus adegit,
 Qualis silvarum frangere lustra solet.
 Vix tuti domibus saevos toleravimus imbres : 465
 Albini patuit proxima villa mei.
 Namque meus, quem Roma meo subjunxit honori,
 Per quem jura meae continuata togae.
 Non exspectatos pensavit laudibus annos,
 Vitae flore puer, sed gravitate senex. 470

Egymással rokon érzelmek kapcsoltnak össze;
 Vonzalmunk' növelé több szorosabb viszony is.
 Ő hódolt nékem, noha könnyen győz vala rajtam,
 Tülmúlván engem kegyben elődöm előtt. —
 Rá értem megnézai a sóbányát majoránál, 475
 Ám mivel így szokták hívni a sós tavat ott.
 Melybe a tenger földi csatornákon vitetik bé,
 S több ágú medrét öntözi ily kicsiny ér.
 S majd amidőn a Szírius égő csillaga eljő, 480
 Hervad a fű s a határ szélübe' szomjan eped,
 Elzárják zsilipekkal a tengert, hogy jegecedjék
 A befogott nedű a felmelegült talajon.
 A természetes oltót meghatván az erős nap,
 Vastag kérget von fölül a nyári meleg.
 Mint mikor Iszter a jégtől annyira megtömrül, hogy 485
 Megrakodott kocsikat hord befagyott folyamán.
 Fürkésszék ki okát a természet-magyarázók,
 Mint hoz egyes tényző létre különönmű tényt:
 Mig behegedt folyam a napnak láttára felolvad,
 A híg víz ismét nap sugarára befagy. — 490
 Ó mi gyakorta szokott jó is származni a rosszból,
 Késtünkét viggá tette a zordon idő.
 Mert Victórinusom, ki szivem mélyébe van írva,
 Felkeresett, töltvén kölcsönös ohajaink'.

Mutua germanos junxit reverentia mores,
 Et favor alternis crevit amicitia.
 Praetulit ille meas, quum vincere posset, habenas;
 Praedecessoris major amore fuit.
 Subjectas villae vacat aspectare salinas; 475
 Namque hoc censetur nomine salsa palus.
 Qua mare terrenis declive canalibus intrat,
 Multifidosque lacus parvula fossa rigat.
 Ast ubi flagrantis admovit Sirius ignes,
 Quum pallent herbae, quum sitit omnis ager: 480
 Tum cataractarum claustris excluditur aequor,
 Ut fixos latices horrida duret humus.
 Concipiunt acrem nativa coagula Phoebum,
 Et gravis aestivo crusta calore coit;
 Haud aliter, quam quum glacie riget horridus Ister, 485
 Grandiaque adstricto flumine plaustra vehit.
 Rimetur solitus naturae expendere causas,
 Inque pari dispar fomite quaerat opus:
 Juncta fluenta gelu conspecto sole liquescunt,
 Et rursus liquidae sole gelantur aquae. 490
 O quam saepe malis generatur origo bonorum!
 Tempestas dulcem fecit amara moram.
 Victorinus enim, nostrae pars maxima mentis,
 Congressu explevit mutua vota suo,

Ó neki bújdostában a tuskus földön adott hont 495
 Újat a sors, be levén véve Tolósa élébb.
 Nem csak bal viszonyok közt mint böles tűnt vala ő ki,
 Jobb sorsában is e jelleme megmaradt.
 Ismeri érdemit a tengert, jól ismeri Thüle,
 Úgy a föld, melyet durva Britannia szánt; 500
 Ahol a felváltás zaboláz kormányi hatalmat,
 Állandó szeretet jut vala neki díjál.
 Bár a világ végére kiment, kormányja olyan volt,
 Mint ha vivé vala azt, bent a világ közepén.
 Csak dicse nő azzal, hogy azoknak tetszeni kívánt, 505
 Kiknek nem tetsznünk nagy pirulást nem okoz.
 Még nem rég fő udvari címmel lön diszesítve,
 Dê letevê e fényt parlagi vágyaiért.
 Ót hogy üllehettem, feledém a garázda fuvalmat,
 Úgy tetszett, hogy már részbe' birom honomat. — 510
 Ahogy aranyszínű fogatán a Hajnal előtűnt,
 Parti fuvat javasol tűzni vitorla-rudat,
 Rázkódás nélkül viszi csendes szél a hajóorrt,
 A lobogó szelíden leng az erős kötelen.
 A tenger közepén nyúlik fel Gorgon a vízből, 515
 Pisa vidéke, meg a cyrkai fogja körül.
 Gyülölöm e sziklát, emlékit egy új balesetnek,
 Élve temette magát itten el egy hazafink.

Errantem Tuscis considerare compulit agris 495
 Et colere externos, capta Tolosa, lares.
 Nec tantum duris nituit sapientia rebus:
 Pectora non alio prosperiora tulit.
 Conscius Oceanus virtutum, conscia Thule,
 Et quaecunque ferox arva Britannus arat. 500
 Qua praefectorum vicibus frenata poestas
 Perpetuum magni foenus amoris habet.
 Extremum pars illa quidem discessit in orbem,
 Sed tanquam medio rector in orbe fuit.
 Plus palmae est, illos inter voluisse placere, 505
 Inter quos minor est displicuisse pudor.
 Illustris nuper sacrae comes additus aulae,
 Contempsit summos, ruris amore gradus.
 Hunc ego complexus, ventorum adversa fefelli,
 Dum videor patriae jam mihi parte frui. 510
 Lutea protulerat sudos aurora jugales,
 Antennas tendi littoris aura jubet.
 Inconcuessa vehit tranquilluss aplustria flatus,
 Mollia securo vela rudente tremunt.
 Adsurgit ponti medio circumflua Gorgon 515
 Inter Pisanum Cyraicumque latus.
 Aversor scopulos, damni monimenta recentis:
 Perditus hic vivo funere civis erat.

Nem rég egy ifjunk, aki fő törzsökből eredt volt,
 Jól is házasodott, s bíra vagyont eleget, 520
 Szédelgésbe esett s istent, embert odahagyva,
 Vak babonás hitből itten e zúgba vonúlt.
 S a nyomorúlt, azt híve, a moslék kedves az égnek,
 Vízbe bukott, kitevén dühben ön istenein.
 Rosszabb volt-e a mérges circei banda ezeknél? 525
 Testet váltá csak az: lelkeket ölnek ezek. —
 Most amodább Triturrita jő, mert így nevezék el
 E vízből kiszorúlt szinte hamis szigetét.
 Kézzelel emelt falak által van csak nyújtva a vízig,
 S a házépítő készite földet előbb. 530
 Bámúltam mellette a révet, mely hires a nagy
 Písaí vásárról s tengeri cikkeiről.
 Furcsa hely ez, mert a nyílt tenger verdesi folyvást,
 S a védetlen part bármi szelekre kitártt.
 Nincs az öbölben biztosított menhely sehol egy sem, 535
 Mely Aéol ha fenyít, birna dacolni vele;
 Csak szálas lúnár nyúlik fel a víz fenekéről,
 S mert puha, a rájött járműbe' kárt nem okoz;
 S engedvén mégis meg-megkötí a dühösebb árt,
 S nem hagy a mélyből felbukni nagyobb tömeget. 540
 Tiszta időt hozza újra hajónk számára az Eurus:
 Dê én Protadiust látni kívántam előbb.

Noster enim nuper juvenis majoribus amplis,
 Nec censu inferior, conjugiove minor, 520
 Impulsus furis homines divosque reliquit,
 Et turpem latebram credulus exul amat,
 Infelix putat illuvie coelestia pasci;
 Seque premit laesis saevior ipse deis
 Nunc rogo, deterior Circaeis secta venenis? 525
 Tunc mutabantur corpora, nunc animi.
 Inde Triturritam petimus: sic villa vocatur,
 Quae jacet expulsis insula paene fretis.
 Namque manu junctis procedit in aequora saxi;
 Quique domum posuit, condidit ante solum. 530
 Contiguum stupui portum, quem fama frequentat
 Pisarum emporio, divitiisque maris.
 Mira loci facies: pelago pulsatur aperto,
 Inque omnes ventos littora nuda patent;
 Non ullus tegitur per brachia tuta recessus, 535
 Aeolias possit qui prohibere minas;
 Sed procera suo praetexitur alga profundo,
 Molliter offensae non nocitura rati;
 Et tamen insanas cedendo interligat undas,
 Nec sinit ex alto grande volumen agi. 540
 Tempora navigii clarus reparaverat Eurus:
 Sed mihi Protadium visere cura fuit.

Őt ha ki tán ismerni kívánná némi jelekből,
 Az vegye mintául képit erénynek elő.
 Szébb színben nem festheti őt le akármí művész sem, 545
 Mint ami érdeminek színvegyülékiből áll.
 Már távol bizonyos bölcsesség néz ki szeméből
 És az igazságnak képe ragyog ki azon.
 És ha kevés, hogy Gallia kérkedik íme fiával:
 Ám maga is szólhat Róma ez elnökiről. 550
 Ősi lakása helyett ada Umbria néki szerényet,
 Érdeme mind két helytt boldogítá vala őt.
 Most a kicsinyt nagynek veszi e nagy jellemű férfi,
 Mint a nagy kicsiség volt vala nála előbb.
 Íme csekély gyepről majd kormányzók kerülőnek, 555
 S Cincinnátusokat szült e maroknyi határ.
 És ez előttem a Serránus forgatta ekénél
 Nem kevesebb, sem nem Fabricius tűzinél.
 Hát miután behelyeztem a biztos révbe hajóim',
 Pisa felé kocsizám, merre visz a gyalogút. 560
 Ad lovakat sőt még hintót is ajánl a tribunus,
 Kit magam is szereték, mert vala társam elébb,
 Amikor intéztem mint főtiszt a magas udvart,
 És a kegyes Ceasár őrseregét vezetém.
 Látom az Alphéustul credt ódon szintű várost, 565
 Arnus — s Ausurnak két vize fogja körül.

Quem qui forte velit certis cognoscere signis,
 Virtutis speciem corde vidente petat;
 Nec magis efficiet similem pictura colorem, 545
 Quam quae de meritis mixta figura venit.
 Adspicienda procul certo prudentia vultu,
 Forma quae justitiae suspicienda micat.
 Sit fortasse minus, si laudet Gallia civem:
 Testis Roma sui praesulis esse potest. 550
 Substituit patriis mediocres Umbria sedes:
 Virtus fortunam fecit utramque parem.
 Mens invicta viri pro magnis parva tuetur,
 Pro parvis animo magna fuere suo.
 Exiguus rerum rectores cespes habebat, 555
 Et Cincinnatos jugera pauca dabant.
 Haec etiam nobis non inferiora feruntur
 Vomere Serrani, Fabriciique foco.
 Puppibus ergo meis fida in statione locatis
 Ipse vehor Pisas, qua solet ire pedes. 560
 Praebet equos, offert etiam carpenta tribunus,
 Ex commilitio carus et ipse mihi,
 Officiis regerem quam regia tecta magister,
 Armigerasque pii principis excubias.
 Alpheae veterem contemplor originis urbem, 565
 Quam cingunt geminis Arnus et Ausur aquis;

Gúlya-kupot formál ímez a két összefutó víz,
 Köztük elől keskeny föld nyit utat befelé.
 Dê megtartja nevét közösülte után is az egyik
 S a víz, mint Arnusz mén az öbölbe belé. 570
 Sokkal előbb, mintsem Ilaurenszi királyi családba
 Olt vala a sors bé trójai népbeli vért,
 Fogta Etrúria Éliszből kebelébe be Pisát,
 Névhangzásával bébizonyítva nemét.
 Itten imádott nemzöm szobra tűnék fel előttem, 575
 Mellyet Pisa emelt néki a köz piacon.
 Könnyeztem dícséretein a drága atyának,
 Ázott orcámon búban uszott az öröm.
 Mert nemzöm kormányoza egykor a tyrrheni földön,
 Hat csomagos bíró tiszt vala bírva reá. 580
 Emlékszem: mondá, hogy számos hivatalai közt
 A tuskus kormány volt neki legbecsesebb;
 Mert bármily szép is, sem az egyház-gondnoki tisztet,
 Sem quaestorságát annyira nem szereté;
 Sőt ha szabadna, talán még a praefectusi állást 585
 Sem venné ki, ugy ég szíve a tuskusokért.
 Meg se családott, mert neve kedves most is ezeknél,
 Róla örök hálát zengedez itten a nép;
 S hogy mi szilárd, mi magát mérséklő volt vala folyvást,
 Széltiben emlegetik gyermekeiknek apák. 590

Conum pyramidis coeuntia flumina ducunt:
 Intratur modico frons patefacta solo;
 Sed proprium retinet communi in gurgite nomen,
 Et pontum solus scilicet Arnus adit. 570
 Ante diu, quam Trojugenas fortuna penates
 Laurentinorum regibus insereret,
 Elide deductas suscepit Etruria Pisas,
 Nominis indicio testificata genus.
 Hic oblata mihi sancti genitoris imago, 575
 Pisani proprio quam posuere foro.
 Laudibus amissi cogor lacrymare parentis,
 Fluxerunt madidis gaudia moesta genis;
 Namque pater quondam Tyrrhenis praefuit arvis,
 Fascibus et senis credita jura dedit. 580
 Narrabat, meminì, multos emensus honores,
 Tuscorum regimen plus placuisse sibi:
 Nam neque opum curam, quamvis sit magna, sacrarum
 Nec jus quaesturae grata fuisse magis:
 Ipsam, si fas est, postponere praefecturam 585
 Prior in Tuscos non dubitabat amor.
 Nec fallebatur, tam carus et ipse probatis:
 Aeternas grates mutua cura canit;
 Constantemque sibi pariter mitemque fuisse,
 Insinuant natis, qui meminere senes. 590

Es hogy hátra atyám lépteitől én se maradtam,
 Örvendtek s kettős vágygyal öleltek ezért.
 Úgy Fláminia földén is, mikor áthaladék rajt',
 Több hű emlékét láttam atyám hirinek.
 Lachaniusz nevit istenségképp tiszteli még a 595
 Lydi. egész környék a maga szobrai közt.
 E jókhoz hálás terület megtartja szokását,
 S méltó, hogy legyenek főnöki mindig a jók ;
 Milyen most Decius, lúciilli derék ivadék, ki
 A Corythusz boldog népnek élire állt. 600
 Nem csuda, nagy fia jellemiben ha magára találván
 Az Atya, boldog lön ilyen utóda után.
 Aki, ha elkezd zengni csipős Múzája szatyrát,
 Turnus nem jelesebb, sőt Juvenál se különb.
 Censori ráspolya visszahozá a régi szemérmét, 605
 Sűjtván a rosszat, létre idézi a jót.
 Ilyen igazságos bíró nem tűz soha még el
 A kinstártul ama pénzlesi hárpya fajt,
 Melynek karmai úgy koppasztják a birodalmat,
 S mely mihez ért ragadós lába, el is viszi azt; 610
 Mely amig Arguszt félszemlív, vakká teszi Lynceuszt,
 S országos rablást elkövet örök előtt.
 Lucillust de ki nem játszá e briarei banda,
 Száz kézen kifogott ő maga fél kezivel. —

Ipsum me gradibus non degenerasse parentis
 Gaudent, et duplici sedulitate foveant.
 Haec eadem, quum Flaminiae regionibus irem,
 Splendoris patrii saepe reperta fides :
 Famam Lachanii veneratur, numinis instar 595
 Inter Tyrrhigenas Lydia tota suos.
 Grata bonis priscos retinet provincia mores ;
 Dignaque rectores semper habere bonos.
 Qualis nunc Decius, Lucilli nomine pignus,
 Per Corythi populos arva beata regit. 600
 Nec mirum, magni si redditus indole nati,
 Felix tam simili posteritate pater.
 Hujus vulnificis satyra ladente Camoenis
 Nec Turnus potior, nec Juvenalis erit.
 Restituit veterem censoria lima pudorem : 605
 Dumque malos carpit, praecipit esse bonos.
 Non olim sacri justissimus arbiter auri,
 Circumsistentes reppulit Harpyias ?
 Harpyias, quarum decerpitur ungvis orbis,
 Quae pede glutineo, quod tetigere, trahunt ; 610
 Quae luseum faciunt Argum, quae Lyncea coecum ;
 Inter custodes publica furta volant.
 Sed non Lucillam Briareia praeda fefellit,
 Totque simul manibus restitit una manus.

Amint visszajövék Pisából újra Triturra, 616
 S készítem a hajót déli fuvathoz elő:
 Ím egyszerre vihar rutitá bé a borus aethert,
 Sok kirepedt felhő szórta cikázva tűzét.
 Abba hagyók az utat; ki merészel vészes időben
 Menni a felbőszült tenger elébe hajón? 620
 Míg a hajó állt, a szomszéd erdőbe menénk ki,
 Kedvünk jött mozgást tenni vadászva vadat.
 Gazdánk készíté a vadászfegyvert s a kutyákat,
 Mellyek a fekhelyeket fellelik a szag után.
 Lesből megfogatik kivetett hálós csele által 625
 Rettentő agyarú kan, s el is ejti gerely.
 Tán Mólé áger félt volna elébe kiállni,
 Herkuleses bogot eltépne az ilyen agyar.
 Majd megharsan a kürt, követik vizshanggal a halmok,
 S könnyű a zsákmányt vinni dalolva haza. — 630
 Africusz ámdé a lucskos szárnyú nem szűnik egyre
 Szurtos felhőkkel szedni el a napokat.
 Most a korán lehunyó htevény már nedves az égen,
 A nyulat is mostmár köd fedi a szem elől.
 Kis fényt ad, de nehéz habokat támaszt ez a csillag, 635
 Révből nem mozdúl, míg ez uralg, a hajós;
 Mert oda van kapcsolva a szélvész kaszahúgyhoz
 S ázva fut a zsákmány félre a hő eb elől.

Jamque Triturritam Pisaea ex urbe reversus 615
 Aptabam nitido pendula vela Noto:
 Quum subitis tectus nimbis insorduit aether;
 Sparserunt radios nubila rupta vagos.
 Substitimus; quis enim sub tempestate maligna
 Insanituris audeat ire fretis? 620
 Otia vicinis terimus navalia silvis,
 Sectandisque juvat membra fovere feris.
 Istrumenta parat venandi villicus hospes,
 Atque olidum doctas nosse cubile canes.
 Funditur insidiis et rara fraude plagarum 625
 Terribilibusque cadit fulmine dentis aper,
 Quem Meleagrei vereantur adire lacerti,
 Qui laxet nodos Amphitryoniadac.
 Tum responsuros persultat buccina colles,
 Fitque reportando, carmine praeda levis. 630
 Interea madidis non desinit Africus alis
 Continuos picea nube negare dies.
 Jam matutinis Hyades occasibus udae;
 Jam latet hiberno conditus imbre lepus;
 Exiguum radiis, sed magnum fluctibus astrum 635
 Quo madidam nullus navita linquit humum.
 Namque procelloso subjungitur Orioni,
 Aestiferumque canem roscida praeda fugit.

Láttuk a tengeret elsárgúlni a zagyva fövenytől,
 S a kiokádott hab mint lepi bé a mezőt;
 Mint' mikor Óceanus mezeink közepére beömlik,
 S rajtok hagyja savát újra ha visszavonúl,
 És vagy más fölkere csap a mieinkbül el innét,
 Vagy megy itatni az ég csillagait vizivel.

640

MÁSODIK KÖNYV.

Hosszura még nem ment, nem terjede még füzetekre
 Könyvem, hát joga volt nyújtni tovább ki magát:
 Dê félt, megszakadás nélkül fog okozni unalmat,
 És hogy úgy a munkát nem veszi kézbe kisem.
 Gyakran szinte csömmert szül a végnélküli sok étel,
 Vízbul az apró korty szómjuhozóknak izesb;
 Fáradtaknak az út kedvesb szakaszokra felosztva,
 És ha a mérföld-szám fel vagyon írva kövön.
 Két könyvben akarom munkámért osztani meg a pirt,
 Mellyet tán egyben jobb vala állani ki. —
 Végre a tengeri vész ostromja alól szabadulván,
 Pisai révünkből síkra jutánk csakugyan.
 A csendes tenger rezgő fényben mosolyog ránk,
 És a barázdált hab gyenge morajja neszez.

10

Vidimus excitis pontum flavescere arenis,
 Atque eructato vortice rura tegi.
 Qualiter Oceanus mediis infunditur agris,
 Destituenda vago quum premit arva salo.
 Sive alio refluus nostro colliditur orbe.
 Sive corusca suis sidera pascit aquis.

640

LIBER SECUNDUS.

Nondum longus erat, nec multa volumina passus,
 Jure suo poterat longior esse liber;
 Taedia continuo timuit cessura labori,
 Sumere ne lector jube paveret opus.
 Saepe cibis adfert serus fastidia finis:
 Gravior est, modicis haustibus unda siti.
 Intervalla viae fessis praestare videtur
 Qui notat inscriptus millia crebra lapis.
 Partimur trepidum per opuscula bina ruborem,
 Quem satius fuerat sustinuisse semel. —
 Tandem nimbose maris obsidione solutis
 Pisano e portu contigit alta sequi.
 Arridet placidum radiis crispantibus aequor,
 Et sulcata levi murmurat unda sono.

5

10

Ápenninusnak meredekjei látszani kezdek, 15
 Látjuk a nagy bérctől visszaverődni Thetiszt.
 Italiát, a világ úrnőjét aki akarja
 Nézni körül, híven festve le lelke előtt;
 Tölgyfa-levéltre hasonkét fog rajta találni,
 Két felül egyformán szegve van oldala bé. 20
 Hossza ezer mérföldre nyulik, felvéve határul
 A ligurok földét s szicani tengeröbölt.
 Szőlén több behajlásnál neki fekszik a tyrrhén
 Tenger vad dühe és Ádria sós özöne.
 A legszűkebb föld, hol e tengerek összenyomulnak, 25
 Százharminc mérföld széles azonba csupán.
 A hegység több helytt görbén kanyarúl be a vízbe,
 Erre szokott Phoebusz kelni, nyugonni le is.
 Napkeleten rádől a hegyfok a dalmata vízre,
 Nyúgoton a tuskus hab zuzik össze kövén. 30
 Há e világ bizonyos tervnek fonálán jöve létre,
 És a nagy alkotmány isteni elme műve:
 Úgy Latiúm örül lön állitva Apennin,
 S oly várul, hova út csak nehezen vigyen el.
 Félve irigységtől, a Természet nem eléglé 35
 Éjszaki vészek elé szegni az Alp hegyeket;
 Mint élő testzet sok taggal rakta körül még,
 Amit nagyra becsült, többszörösen beszegé.

Incipiunt Apennini devexa videri, 15
 Qua fremit aërio monte repulsa Thetis.
 Italiam rerum dominam qui cingere visu
 Et totam pariter cernere mente velit,
 Inveniet quernae similem procedere frondi,
 Arctatam laterum conveniente sinu. 20
 Millia per longum decies centena teruntur
 A Ligurum terris ad freta Sicaniae;
 In latum variis damnoſa anfractibus intrat
 Tyrrheni rabies Adriacique sali:
 Qua tamen est juncti maris angustissima tellus, 25
 Triginta et centum millia sola patet.
 Diversas medius mons obliquatur in undas,
 Qua fert atque refert Phoebus uterque diem;
 Urget Dalmaticos Eoo vertice fluctus,
 Caeruleaque occiduis frangit Etrusca jūgis. 30
 Si factum certa mundum ratione fatemur,
 Consiliumque dei machina tanta fuit:
 Excubiis Latii praetexuit Apenninum,
 Claustrae montanis vix adeunda viis.
 Invidiam timuit natura, parumque putavit 35
 Arctoſis Alpes opposuisse minis.
 Sicut vallavit multis vitalia membris,
 Nec semel inclusit, quae pretiosa tulit.

Már akkor méltónak látszott többenemű védre,
 S már a jövő Rómát isteni gond fedezé. 40
 Annál retteneteseb Stiliócnak szörnyű merénye,
 Aki elárulá a birodalmat orúl.
 Római nemzetségnek akarván lenni utóda,
 Vak dühiben magasat s aljasat összekevert.
 Félvén, bármit tesz, hogy fognak félni magától, 45
 Bárbár lándzsákat küldé be ölni latint.
 Fegyveres ellent rejte el a szűz hon kebelében,
 Hogy könnyebb legyen így ál uton ölnie majd.
 Őrei elesébitva levén, megnyílt maga Róma,
 És fogságba esett elfogatása előtt. 50
 És imez áruló nem dúlt pusztán geta vassal,
 Még a Sibyllai szent könyvet is égni hagyá.
 Althacát kiki gyűlöli üszkéért hogy elégett;
 Mondják, most madarak sirnak a Scylla bűnén:
 Dê Stilió az örök Rómának végzetes örét 55
 Kiváná Párkák által emészteni el,
 Szűnjék Nérónak meg minden kinja pokolban,
 E szörnyebb árnyon égjen a Styx tüze el.
 Halhatlant bántott ez: amaz csak pusztá halandót;
 Ő a világ anyját ölte: ez ön szülejét. — 60
 Ámde talán e kitérésem már messzire is nyúlt:
 Menjen hát a vers a kijelelt vonalon.

Jam tam multiplici meruit munimine cingi,
 Sollicitosque habuit Roma futura Deos. 40
 Quo magis est facinus diri Stiliconis acerbum.
 Proditor arcani qui fuit imperii.
 Romano generi dum nititur esse superstes,
 Crudelis summis miscuit ima furor;
 Dumque timet, quidquid se fecerat ipse timeri, 45
 Inmisit Latiae barbara tela neci.
 Visceribus nudis armatum condidit hostem
 Illatae cladis liberiore dolo.
 Ipsa satellibus pellitis Roma patebat,
 Et captiva prius, quam caperetur erat. 50
 Nec tantum Geticis grassatus proditor armis,
 Ante Sibyllinae fata cremavit opis.
 Odimus Althaeam consumpti funere torris;
 Nisaeum crimen flere putantur aves.
 At Stilico aeterni fatalia pignora regni, 55
 Et plenas voluit praecipitare colos.
 Omnia Tartarei cessent tormenta Neronis,
 Consumat Stygias tristior umbra faces.
 Hic immortalem, motralem percudit ille:
 Hic mundi martem perculit: ille suam. — 60
 Sed diverticulo fuimus fortasse loquaces:
 Carmine propositum jam repetamus iter.

Gyors haladással ama ragyogó városhoz elértünk,

Mely a sugárzó Nap húga nevét viseli.

Bentermett kőve szebb a mosolygó liliomoknál, 65

S tündöklő fényt szór színirül a sima szirt.

Földe dusan ád márványt, melynek színe világa

Még hulló havat is versenyezésre hihat.

.



Advehimur celeri candentia moenia lapsu,

Nominis est auctor sole corusca soror.

Indigenis superat ridentia lilia saxis, 65

Et laevi radiat picta nitore silex.

Dives marmoribus tellus, quae luce coloris

Provocat intactas luxuriosa nives.

.



Jegyzetek

a munka I. és II. könyvéhez.

I.

- 1 vers. Itt az eredeti szöveg szerkezetéből valami hiányzani látszik. Innét a különbség a két fordításban; a változtatás, mellyel e házagott ezúttal pótolni kívántam, egy újabban lelt variáns után e célra helyesbnek látszott előttem. Az eredetinek ilyes, csak egyes szavakból álló házagait fordításnál cum grano salis betölteni nem hűség elleni véték, sőt az a fordítónak néha még kötelessége is, csak hogy ezt el ne hallgassa.
- 11—12 vv. Caracalla imperator római polgárjoggal ruházott fel egész birodalomban minden municipális tisztviselőt, mellynél fogva azok a római választásoknál bármi hivatalra pályázhattak s a tanácsba is szénatorokul felvételhettek.
- 21—22 vv. Meglehet, mikor költő e sorokat írta s hazáját Galliát a betört barbár gothusok pusztítva barangolták keresztül kasdól, Cicerónak Marcellushoz írt im e szavai forgottak eszében: „Nunc vero nec locus tibi ullus dulcor esse debet patria; nec eam diligere minus debes, quod deformior est; sed misereri potius, nec multis claris viris orbatam privare etiam aspectu tuo?” Epistt. ad Fam. VI 9.
- 39 v. Aurelius agger. Az Aurelius nevét viselő töltött út, mely Toscanán vonult keresztül.

43. v. A Rómától megválás itt következő képe egészen hasonló ahoz, mellyet Ovidius Trist. lib. I. Eleg. 3. saját személyére nézve oly élénken fest.
- 60 v. medve: az Ursa, magyarul göncöl csillagzat; azaz: alatta fokvő éjazaki földrész.
- 66 v. azaz: egy várost képzel a világból az által, hogy Rómában központosították a kerek föld (orbis terrarum) összes népeit.
- 75 v. paeoni = apollói; mert Apolló, mint orvoslás istene görögül Paeon azaz gyógyító nevet is viselt.
- 97 v. Érti a rómaiak egyszerű vizvezetőkeit (aqueductus).
- 98 v. írisz = szivárvány, melyről rég azt hitték (mint hiszi ma is a köznép) hogy felszívja alólól magába a vizet.
- 101 v. Mint M. Manilius költő is (lib. IV. v. 264.) mondja:
Et peregrinantes domibus suspendere rivos.
- 107—108 vv. Régi traditio szerint, mikor Tatius a sabin nők elrablása miatt haddal támadta Rómát meg: a harc közben Janus templomából egyszerre egy ott újonnan fakadt meleg forrás viz ömölt ki, melynek árja a város egyik kapuját már elfoglalt szabinokat feltartóztatván, a rómaiak lettek a győztesek. V. ö. Ovid. Fast. I. 261—272 item: Macrobian. Saturn. lib. I. cap. 9. vége felé.
- 111 v. V. ö. Horátnál I. Epistt. 10. v. 22.:
Nempe inter varias nutritur silva columnas.
- 170 v. Költő itt Virgilnek ime verseire hivatkozik:
*Tu, Voluse, armari Volscorum edice maniplis;
Duc, ait, et Rutulos. Aeneid. XI. 463.*
Az a Rufius, kiről itt költő mint Albinus fiáról beszél, Zumpt szerint egy ama Ceionius Rufius Volusianussal ki 390 körül a főváros praefectusa volt.
- 195 v. Célzás a Homér Odysseájában I. 57. st. olvasható versekre.

- 223 v. Alsia, Pyrgi, Cere: tengeremléki városok Etruriában.
- 230 v. Centumcellae: a mai Civita-Vecchia, híres kikötővel birt. Lásd bővebb leírását ifj. Plinius Epistt. I. VI. 31. a végén.
- 279 v. Minion: etruriai folyó.
- 281 v. Gravisca, v. Gravis: V. ö. Virg. Aeneid. X. v. 183: *Qui Caerete domo, qui sunt Minionis in arvis, Et Pyrgi veteres, intempestaeque Graviscae.*
- 289 v. Több e féle eset, miket Strabo, id. Plinius s más régi írók is említnek, igazolhatná ezt a hagyományt, bár az Rutilius előtt nevetségességnek és hihetetlennek tetszik is. V. ö. Plin. Hist. Nat. VIII. 55.
- 295 v. Az első Lepidus (Marcus Aemilius), ki Lucius Catulussal együtt volt consul, meg akarta semmisíteni Sylla minden rendelkezését, bázis hívni az általa proscríbáltakat s visszaadni nekik minden elkobzott jószágokat. Mi akkor annyi volt, mint megújítani a polgárháborút. Azért tisztázása Catulus és Pompejus egyesülve támadtak Lepidus ellen, legyőzték, s ő Sardinia-ba menekült, hol utóbb betegségeben halt meg. „Ibi morbo et poenitentia interiit” mondja róla Florus I. III. cap. 23.
- 297 v. rokon ellenit: Mert Lepidus hada is rómaiakból állt s mindkét táborban egy hazának fiai harcoltak egymás ellen. A második Lepidus triumvirtsága volt Octavianus- és Antoniusnak. Fia Augustus ellen összeküldött s érte halállal lőn büntetve. — A negyedik Marcus Lepidus, Caligula nővérének Drusillának férje, ennek két más nővérével Agrippinával és Livillával elkövetett nőparasztsággal vádoltatván s ezen kívül, uralomra vágyás gyanújával is terhelve lévén, Caligula parancsára kivégeztetett.
307. v. Mely tagjaira céloz itt költő a Lepidus családnak, nem tudni.
- 325 v. Igiliun: szigeteske Etruria szélén, ma Giglio. Az ellenséges betérés, melyről a költő a következő versben beszél, az Alárikától vezérlett gothusok részéről történt.
- 337 v. Plin. lib. III. c. 5. *Umbro navigationum capax, et ab eo tractus Umbriae.*
- 351 v. Ilva: a mai Elba. Virgilius is említi gazdag vas bányáit:
Insula inexhaustis Chalybum generosa metallis.
Aeneid. X. v. 174.
- 353 v. biturix: a mai Berry hercegség Francia országban. Caesar is dicséri vasát Commentáriában, lib. VII. cap. 22.
384. v. Vagy mint Juvenalis Sat. XIV. v. 98. mondja:
„*Nec distare putant humana carne suillum.*”
- 397 v. Azzal, mit költő a zsidókról mond, a már akkoriban előhaladt kereszténységre céloz, melyet a rómaiak összevetészettek a zsidó valláson levőkkel.
420. v. Itt a költő arról a Volusianusról beszél, kihez e munkáját, mint köszönségesen hiszik, írta volt; kinek ez a neve Volusianus, mert benne az utolsó előtti egy hosszú szótagon kívül, a többi mind rövid (UUU—U) be nem lehetett hexameterbe. Így megakadt Ovidius is a Tuticanus névvel. Lásd: de Ponto lib. VI. Epist. 12.
- 496 v. elfoglaltatván. Atul gothusok vezére által, ki egész Aquitaniát az Oceánig hatalmába ejtette.
- 561 v. tribunus. Érted: hadtribun, vagyis a vidéken hivataloskodó katonai fő csendbiztos.
- 585 v. Városi, vagy praetori praefectusság értendő-e, nem világos.
- 595 v. Lachanius. Különös, hogy a nevek fejtegetése

körül oly vas türelmet tanusított Zumpt azt a L a c h a n i u s nevet, mely Rutilius atyjára alkalmazva valóban felülöknek tetszhetik, s mellyel ugyanezért, előtte még egy Burmann, s más jeles philologok sem jöhettek tisztába, s is mint megfelfigyelhetlent, s mert *barbari nescio quid sonare videtur* és *ignotum nomen* (saját szavai) megfeyteni nem próbálta. Holott, az én igénytelen véleményem szerint, arra arrius adatot találhatott volna a ma Schweizban, Schwitz kantonban fekvő L a c h e n város nevében. Ugyanis Helvetiának azon vidéke is, hol Lachen fekszik, Rutilius idejében Galliának A q u i t a n i a nevet viselt részéhez tartozott, melybe Gallia Narbonensis is, hol Tolosa, Rutiliusnak Zumpt által megállapított születéshelye is volt, befoglaltatott. Nem logice következtethető-e ebből, hogy hát Rutilius atyjára innét ragadhatott a L a c h a n i u s melléknév, hol vagy egyik hivatalos székhelye, vagy nevezetes magán birtoka lehetett.

Ha ily kérdésekről német tudósoknak szabad véleményt mondani: miért ne szabadna nekem, bár e téren nem professionatus magyarnak, conjecturálni.

- 620 v. T u r n u s: Vespasian alatt élt Satyra-költő volt, Dieséróttal említi Juvenalis Sat. I. 20. hol neki *magnus Auruncae alumnus* címet ad; ugy Martial Epigr. I. 96. és XI. 11. Már ez is mutatja, hogy az a satyrai töredék, mely a franciáknál neve alatt most is kereng, de dícséretre éppen nem méltó, nem ő tőle való, hanem, mint az újabb kritika megállapította, Balzac gyártmánya.

II.

- 8 v. Az ily mérföldeket jelező határköveket, mint mondják, Cajus Gracchus emelte először.

- 41—42 vv. Stilico azért, mert Alárikot Rómába beeresztette, honárulással len vádolva.

- 63—64 vv. o p p i d u m L u n a e. A ma romokban heverő L u n e g i a n o.

54. v. S c y l l a: Nisus, megarai király leánya, ki apjának bitor színű végzetes hajfűrtét, melytől országa sorsa függött, altában levágta s az ellenségnek Minos krétai királynak, kibe belé szeretett, átadta, s ezzel az országot ennek kezére játszotta. Ebbeli bújában Nisus ráróvá vagy tengeri sassa, a bűnét megbánt Scylla pedig halászmadrárrá változott. Lásd az egész mesét: O v i d. Metam. VIII. v. 8 s a t.

— — — — cui splēdīdus oſtro
Inter honoratos medio de vertice canos
Crinis inhaerebat magni fiducia regni st.

Ugy Virgelnél G e o r g. I. v. 401.

Apparet liquido sublimis in aëre Nisus,
Et pro purpureo poenas dat Scylla capillo.
Quacunque illa levem fugiens secat aethera pennis,
Ecce inimicus atrox magno stridore per auras
Insequitur Nisus; qua se fert Nisus ad auras
Illa levem fugiens raptim secat aethera pennis.